

Boorn & Boerschop

Jaargang 27 / 2017

TER BLIJDE HERINNERING
aan de
EERSTE H. COMMUNIE

van

Hans Beune,

In de Parochiekerk van de H. Stephanus te
Borne, op H. Sacramentsdag 1950

Kleine Hansje die mag komen,
Naar de Priester, stil en zacht,
Die met 't Heilig Brood des Heren,
Aan 't altaar op hem wacht.

O, gelukkig kind des Heren,
Met Uw Jesus nauw vereend,
Met de Vorst, die in Z'n goedheid,
Alle gunsten U verleent.

Lieve Jesus, ik kom U vragen,
Als Uw hoogste liefdeblijk,
Dat wij vieren eenmaal samen;
Juichen in Uw Hemelrijk.

Vurig smee ik: Goede Jesus
Ach, bewaar steeds mij, Uw kind
En wil zegenen mijn Vader,
Door mij innig teer bemind.

Een uitgave van de Heemkundevereniging Borne

Verschijnt 3 keer per jaar

Nummer 3

Colofon

Bestuur van de vereniging

Annemarie Haak (voorzitter), Bertie Velt-huis, (secretaris), Frank Mars (penning-meester), Leo Bult, Harrie Rouhof, Hans Nijhof en Henriëtte ten Tusscher (leden).

Secretariaat

Welemanserf 5, 7622 HT BORNE
tel.: 074 266 70 79
e-mail: info@heemkundeborne.nl

Website

www.heemkundeborne.nl

Lidmaatschap

Persoonlijk lidmaatschap € 18,- per jaar
Gezinslidmaatschap € 24,- per jaar.

Bank

Rabobank Borne, rek.nr.:
NL43RABO0145637409

Redactie Boorn & Boerschop

J. Haak en A. Tanke

Redactieadres

Van Deinsteestraat 33, 7621 XL Borne.
tel.: 074 266 43 92
e-mail: boornenboerschop@ziggo.nl

Ondersteuning en advies

H. ten Thije en J.J. Grootenboer

Omslag ontwerp

J. Haak

Inzenden kopij

Aan het redactieadres. De redactie kan bij publicatie in overleg met de auteur artikelen, inkorten, splitsen en redigeren.

Uiterste inzenddatum volgende nummer

15 februari 2018

Foto's in dit blad

De redactie heeft haar uiterste best gedaan rechthebbenden te achterhalen. Mocht u van mening zijn dat u rechten kunt laten gelden op afgebeelde foto's, dan kunt u zich melden bij het bestuur van de vereniging.

Verspreiding

Via boekhandel Bruna, VVV, Museum Bussemakerhuis en de penningmeester van de vereniging, allen te Borne.

Losse nummers

€ 4,00 (porto € 2,00)

Abonnement

Inbegrepen bij het lidmaatschap van de heemkundevereniging.

Overname van de inhoud van dit blad, of delen daaruit, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Grote foto op de voorpagina

Deel van een bouwtekening uit 1934 van de RK Theresiakerk in Borne.
(Bron: Gemeentearchief Borne)

Van de redactie

'Het verleden hoeft geen gesloten boek te zijn, wie het opent, kan verrassende ontdekkingen doen' aldus Herman Baartman, een van de auteurs in deze *Boorn & Boerschop*. Van de ontdekkingen en verhalen van alle auteurs in dit nummer mag u deelgenoot zijn! Bent u al nieuwsgierig? De redactie wenst u veel leesplezier toe.

Inhoud

Colofon	<i>Redactie</i>	1
Loat oe nich op de kast, ma ok nich <i>in</i> de kast jagen	<i>Leo Leurink</i>	2
Greansgefallen	<i>Johan Kwast</i>	3
Leven voor gehuwden in het interbellum en later	<i>Annemie Mulders-Gordijn</i>	4
Pastoor Stephanus de Meijer en zijn familie	<i>Herman Baartman</i>	7
Een groet uit Borne. Een Ansichtkaart verstuurd door Johan Tibbe	<i>Annette Evertzen</i>	14
Excursie 2017 naar Ter Apel en Bourtange	<i>Annemarie Haak</i>	16
Wie bevrijdden Borne?	<i>Hans Pol</i>	18
Mariakapel in Hertme	<i>Hennie Boomkamp en Jurrie Haak</i>	22
Graes, een verdwenen Twentse havezathe	<i>Frits van Capelleveen</i>	24
Uit het leven van Gerard Wensink (1906 - 1987). Deel 3	<i>Gerard Wensink (schrijver dagboek) en Leo Leurink (inleiding)</i>	28
Een geschenk uit de hemel	<i>Ton Boswerger</i>	30
Nog leverbare uitgaven		32

Loat oe nich op de kast, ma ok nich in de kast jagen

Leo Leurink

Vandaag-an-n-dag wödt der hier in Boorn heel wat ofkuiert oaver het spoor dat oons doarp deursnit. Alverdan nòg meer treinen dee zoargt da'w almear vaker vuur de dichte spoorbeum stoat te gopen. Een of meer tunnels oonder 't spoor deur, doar zit de leu ongedeuldig op te wochen. Nog better lik 't mij het spoor boeten um Boorn hen te leggen; dan bint wiej inees van alle ongemak of; ok van dat boonkende geroas van dee treinen dwes deur Boorn hen. Zo scheut mij kottens nog 'n vuurval te binnen, waarbij 'n trein oe, in dit geval in de privésfeer, kats op 't verkeerde been kan zetten. Hoo dat in zien weark gung, dat wi'k oeleu hierbij es netjes oet de deuk doon.

Het is a joaren eleden dat nen Boornsen slager (loat ik em ma 'Gerrad van 'n Scheenkn' neumen) met ziene hoeshoälding an 'n raand van Boorn kot an 't spoor woonden. Boetendat had Gerrad ziene slagersweenkel miln in Boorn. Het was in de tied dat 'r doar nog gen geluudsschearmen langs het spoor warren anbrach. As der doamoals nen sneltrein liek achter hun hoes hen roazden en de leu in hoes bevuurbeeld an de koffie zatten, dan was 't oe anroaden efkes ne kleane minuut stilte te hoalden. Heuren en zeen vergung oe en oonderwiel mos iej oew koffieköpke in de haand nemmen om te vuurkommen dat oe de koffie oet de kom oaver de toafel hen sputterden.

'n Moal op ne mooien vuurjoarsdag zeg Marie, de vrouw van Gerrad: 'Der mut rap 'n keer ne kast bijkommen, 'n oaldsten wödt heanig an zo groot, dat heure kleer nog ma krap an in de kast past'. 't Lik mij 't beste da'w de kast van oenze sloapkamer noar heur kamer oaverdoot en wiej zölf ne nieje kast nemt.

'Dat lik mij good', zeg Gerrad, 'goat mear es bij Teun van de HUBO langs. Ik deank dat Teuntje wa ne kast hef den oons past en doarbij isse ok nog nen besten klaanten van oons'.

Zo ezeg zo edoan geet Marie ne dag later bij Teun an: 'Goondag Teun, heb iej nog ne roeme kleerkast in veuroad?' 'Joa wis, kiek doar mear es, doar lig d'r wal ene'. Liggen?? Nee, ik heb ne stoande kast neudig, begriep iej?' 'Joa dat doo'k, mer wat doar lig, dat is ne stoande kast; 'het is 'n zölfbouwpakket.' 'Wat zeg iej mie noe, 'n zölfbouwpakket?

Goat toch hen, ik bin ja geels nich haandig en Gerrad nog meender; den kan bloos ne rollade in mekaa zetten'. 'Ach', zeg Teuntje, 'binnen 'n half uur he'j de kast d'r stoan, probeer 't mer es. Moch 't nich lukken, vuur 't geval as iejleu meer dan twee lienkerhaande hebt, dan bel iej mer eaven'.

Marie met de kast op hoes an en verdorie met de teekning bij de haand steet de kast der noa 'n krap halfuur. Greuts as ne pauw kik Marie vergeneugd noar dee schiere kast. Mer net dat 'n Intercity-trein van veer vuur half vief achter 't hoes hen davert begint de kast onwies te schudden en valt in mekaar.

Woon iej in Boorn achter 't spoor, dan stoa'j ok vaak vuur 't spoor (te wochten). Het gemeentebestuur wil wal oonder 't spoor duur, mer volgns völ leu, bint ze het spoor biester!

'Goat toch hen Teun', deankt Marie vergreld; 'wat he'k noe an zonne liebere kast?'. Grip niets noa 'n köjjerdroad en stekt geëargerd heur verhaal of an Teun. 'Ho, ho, heanig mer es an, maak oe toch nich zo lillik', zeg Teun teg'n Marie. 'Ik kom temet noa sloetingstied wal eaven bij oe an'.

Teagen kwart oaver zes zet Teun zien rad an 't hoes van Marie en löp duur de al losstoande vuurduur noar binnen, geet met Marie de trap op en noa 'n minuut of wat steet de kast wier oaverean.

Teun wil meteen wier vot, mer Marie hoaldt em teagen. 'Woch efkes, temet koopt 'n sneltrein van veer vuur half zeuven d'r langs'. Ik wil toch es kieken hoo dat oflöp.

Nog gen twee minuutn later roast 'n trein d'r vuurbij en de kast begeent slim te schudden en doondert vuur de tweede moal in mekaar. 'Doar snap ik noe gen hoalt van', zeg Teun en begint opniej op te bouwen. Hee bekik eaven later de kaste van alle kaanten. 'Ik zee der an de boetenkaant niks an, dan mut der an de binnenkaant wat mis wean'. Wanneer koopt der wier ne trein langs?' vrög hee an Marie. 'Zo oaver 'n minuut of veer, vief; mer dan van de

aandere kaant'. 'Mooi, doot mij efkes ne zaklanteern, dan goa'k now in de kast stoan en dan wi'k wal es zeen wat der an dee kast schealt', zegt Teun. Good, zeg Marie, 'dan goa'k now eaven noar benee um de earappel of te geten dee'k op 't gas heb stoan'.

Net as Marie gängs is in

de kökkn, koomp Gerrad de slager thoes en zöt de vuurduur los stoan. Hee löp de hal in, zöt wat verpakingsrommel liggen en deankt: 'Oh, dat zal vaste van de nije kaste wean en geet beniejd de trap op. Geet de sloapkamer in en tukkert goodkurend vuur de nije kast. 'Bes ne roeme kast', deankt hee, döt de kastduur lös en schrikt zik bie-noa ne brök as hee Teun in de kast zöt stoan.

'Wel verduveld Teun, wat mut ie in godsnaam hier in de kast bie oens op de sloapkamer?' 'Joa Gerrad', zeg Teun: 'le'j könt 't geleuven of nich, ik stoa hier op 'n trein te wochen!!!'

Greansgevallen

Johan Kwast

Pöale door bint der nen hoop van. Nemt noe de hoolten wearepöale, schier in 't gelid, krammen in de hoed, nen droad der langs en kloar is 't gleendweark.

Op de heuke steet nen hookpoal. De schoorpöale deent vuur ondersteuning. Donateurs, dat bint ok schoorpöale. Bowpercelen zet 't Kedaster oet. Ze broekt rood-witte piketpöalkes.

Nen poalbörger is nich nen poal mear ene den binnen den stadsgreanzen wont. An ne grenze steet vaak enen loakpoal. Met ne greanscorrectie schoewt ze de pöale op.

De greune grenze keant gin pöale. Doar sleet ze zo ongezeen 'n poal oawer.

Amsterdammertjes bint tapse pöalkes in Mokum. Meest vuur 'n sier stoat dee doar.

Vuur fietsepöalkes möj oe waren.

Zee'j op 'n voetbalveld twee lange pöale met ne lat der oawer? Doar möt ze 'n bal tuskenduur zeen te wearken. Lukt dat, dan roopt ze "gool".

Nen greansrechter heult de ziedliene in de gaten en vlagt vuur boetenspel.

Greansrivieren he'j ok. 'n lessel en de Reest bint der vuurbeelden van.

Nen greansjager was nen rieksveeldwachter.

De greansstreng is ne zenuwbaane an wiers kaanten van 'n ruggenstraank.

Oale vakwearkhuuze en 'n loshoes stoat lös. De dakgebeenten röst op 't geboont.

Schaampstene bint et behoold vuur de muren nöast 'n nienduur.

Nen slagboom is ok nen poal. Doarachter he'j niks te zeuken.

Jachpöale, grote stenen pöale, dee begreanst de

jachgrond. Op grond van laandgood Twickel in Ambt-Deelden, doar stoat ze.

Laandweren bint natuurlijke verdedigingswearken tegen water en vee. De waterlinie behodt oons laand tegen völker dee ons op 'n jas wilt.

Nen toen is de umheining um oewen garden.

Greanzen verleggen gif 't ok. Zölfs noar de moan wilt ze. Wat leu möt der lopende hen.

Bloas ie 'n lesten oadem oet, goa'j de leawensgreanze oawer, dan kom ie "oet de tied".

Bie greanskwesties geet et um 't miene en 't diene. Weark vuur "De Rijdende Rechter".

Löpt 't oe oawer de köarve, dan he'j te völ an 'n kop. Met 'n kot lontje kö 'j weanig velen.

Deank ie wieder te springen van 'n polsstok laank is? 't Wil oe kullen.

Hool ie 't der oawer hen, dan he'j nich good 'e richt.

Geet der ene vrömd, dan vret-e oonder 'n droad hen.

As 't oe anbraand is, dan he'j de tied verzetten. "Goat hen en bettert oe!"

Greansbal is 'n keenderspel met ne achterliene. Kaatsers neumt dat de boawenliene. Sloat ze 't bälleke met enen klap oawer dee greanze dan maakt ze ne 'boppeslag'.

Weeldplassen mag ok al nich meer. Wat doo'j a'j plastebletten sloekt? le kuiert woareargens boetenof en ie möt zo neurig. Stoandebeens of op de hoeke, pissen dat doo'j.

Öasen is zwoar wearken of, an de weend stoan.

Alns hef zo zien eande, mear ne wos hef der twee.

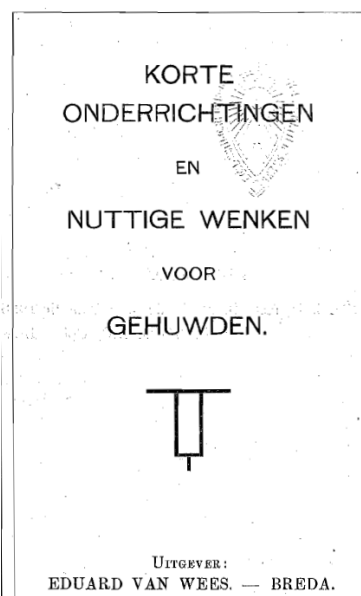
Der is ne tied van kommen en ne tied van gaan. Dee greanze gealdt ok vuur mij. Ik doo der zovöl bie en zet der ne peunt achter●

Leven voor gehuwden in het interbellum en later

Annemie Mulders - Gordijn

Het valt niet mee om keurig, katholiek, gehuwd te zijn in het interbellum (1918 - 1939) en de jaren erna. De katholieke voorschriften zijn streng en de regels hoe je kinderen moet opvoeden, zijn ook al tamelijk voorschrijvend. In de huidige tijd zullen weinig gehuwden nog zo leven, maar het is goed te bedenken waar onze ouders hun regels en geboden vandaan haalden.

Katholieke regels en nuttige wenken

In het boekje 'Korte onderrichtingen en Nuttige wenken voor gehuwden' door Eduard van Wees en uitgegeven in 1926 begint het al met de vermelding dat gehuwden 'de plichten van de huwelijkse staat naar behooren vervullen.' Ook blijkt het hoofddoel van het huwelijk niet de liefde voor elkaar te zijn maar dient het

huwelijk om 'kinderen voor God voort te brengen en christelijk op te voeden.' Menig katholiek echtpaar dat nu zo'n 50 of meer jaar getrouwd is, zal zich zeker deze zin herinneren als een van de eerste zinnen die een pastoor of kapelaan uitsprak als je je huwelijk aankondigde.

Ook bleek het burgerlijk huwelijk niet voldoende. Alleen als je in de kerk je huwelijk liet bevestigen, was je gehuwd. Anders was het geen geldig huwelijk. Het aanstaande echtpaar mocht ook niet 'in staat van doodzonde' zijn. Doodzondes waren de ergste zonden die men kon begaan.

Zelfs in het kerkgebouw tijdens de huwelijksinzegening had je twee getuigen nodig. Nu was kerkelijk trouwen zo gewoon, dat de twee getuigen die bij het burgerlijk huwelijk aanwezig waren, ook de getuigen waren tijdens de huwelijksinzegening. In onze rechtsstaat moet je via de gemeente je huwelijk laten vastleggen.

Plichten van gehuwden jegens elkaar

Dan begint het huwelijk, niet zomaar vrolijk op los leven maar hier zijn plichten in het geding. Gehuwden moeten elkaars voorbeelden van deugd zijn en elkaar afhouden van zonde en opwekken tot het goede. Ook samenwerken met elkaar moet (op zich geen gekke gedachte) maar de vrouw moet wel aan de man onderdanig zijn in alles wat goed en eerbaar is en de man moet door echt christelijke liefde

die plicht veraangenamen. Sinds de emancipatiegedachte heeft postgevat zal het met de onderdanigheid wel meevallen.

Ook hebben echtelieden 'de plicht om tot het huwelijksgebruik over te gaan als dit door een van hen verlangd wordt.' Daarmee bedoelen ze eigenlijk dat steeds wanneer de man zin heeft om met zijn vrouw te slapen, zij dat moet toestaan. 'Het past aan christelijke echtgenoten dat zij, evenals van spijs en drank, zoo ook van het huwelijk gebruik maken niet enkel uit zinnelijke lust, maar met een goede meening en met matigheid.' Alleen als er ernstige ziekte, kans op besmetting of meer aanwezig is, mag misschien geweigerd worden. Niet zo'n vrolijk bericht voor vrouwen, zal men nu zeggen. De waarschuwingen na weigeringen zijn ook niet mals: verflauwing van echtelijk plicht, de ander in gevaar van zondigen brengen zijn wel de mildste vormen van waarschuwing.

Tijdens een zwangerschap is het huwelijksgebruik, ofwel de bijslaap, wel geoorloofd 'maar matiging wordt aanbevolen in belang van de vrucht.

Geboortebeperving

Gezien bovenstaande voorschriften is het duidelijk dat het belangrijk is veel kinderen te krijgen. Naar de gezondheid van de vrouwen werd wat minder gekeken. Geboortebeperving via onthouding van seks mag, maar dan moet je dat wel eerst bespreken met je pastoor of kapelaan. Alle andere vormen van geboortebeperving zijn verboden. 'Men pleegt dan geen huwelijksgebruik maar huwelijksmisbruik en men maakt zich dan schuldig aan de wraakroepende zonde van onkuisheid tegen de natuur.' Wie de euvele moed had toch iets aan geboortebeperving te doen pleegt dus een zondige handeling.

Twee mogelijkheden van geboortebeperving. De katholieke kerk kent twee foute methoden: Onanisme (zonder hulp van voorbehoedsmiddelen) en Nieuw Malthusianisme (met behulp van voorbehoedsmiddelen). Deze handelingen zijn in de ogen van de katholieke kerk onzedelijk. Een aantal punten worden genoemd: Het is:

- een daad van laffe en brutale zelfzucht
- een der zwaarste zonden van ontucht
- een der zwaarste zonden tegen de liefde en elkaars onsterfelijke ziel

- het vermoordt de zielevrede
  - het verleidt tot heiligschennende biechten en communiën
  - het leidt tot verzwakking en afval van het heilig geloof
  - het neemt de eerbied en achting jegens elkaar weg
  - het voert vaak tot echtelijke ontrouw
  - het maakt niet zelden zenuwziek
  - het ondermijnt de volkskracht
- ‘Nooit en te nimmer’ kan daarom deze handelwijze, die op hemelgergende manier in Gods bestel ingrijpt en zijn heilige wetten verkracht, geoorloofd of slechts een kleine zonde zijn.’

Tja, dat is nogal wat als je pas gehuwd bent, vol liefde in elkaars ogen kijkt en dan jezelf moet afvragen of je bovenstaande wel aankunt. Voor jonggehuwden in die ‘goede oude tijd’ blijkt het huwelijksleven niets dan gevaar, valkuilen en vermaningen vanuit de geestelijkheid te zijn.

Niet alleen vanuit de katholieke kerk bestonden deze voorschriften. Op een iets andere manier zal het ook in de protestantse kerken zo gegaan zijn. In de meer bevindelijke richting meer dan in de meer vrijzinnige.

Twee ervaringen van gehuwden, echtpaar Mulders en Diepenmaat

De meeste gehuwden van katholieke huize die nu zo rond de vijftig-zestig jaar samen zijn, hebben voor zij kerkelijk trouwden een gesprek met een priester of kapelaan gevoerd. Dat ging eerst individueel. Pas later als de ‘huwelijksplichten’ ter sprake kwamen, werd het gesprek met het aanstaande bruidspaar samen gevoerd.

De schrijfster van het artikel, Annemie Mulders, trouwde in Zutphen. Voor de wet waren ze een half jaar eerder getrouwd. Haar man, Jan Mulders,

Het burgerlijk huwelijk tussen Annemie Gordijn en Jan Mulders.

Het pasgetrouwde paar Annemie en Jan Mulders na de kerkelijke inzegening.

kreeg een baan in 's Hertogenbosch en als gehuwde ambtenaar kwam je in die tijd eerder in aanmerking voor een woning.

Maar er werd ook in de kerk getrouwd dus op naar de kapelaan voor de aanmelding. En ja, er moest een gesprek komen. De ontvangst was best hartelijk en even later ging ik als eerste apart in gesprek: “Natuurlijk is het eerste doel van het huwelijk het krijgen van kinderen,” begon de kapelaan. Ik keek hem verschrikt aan en antwoordde: “Nou nee, ik trouw met hem omdat ik van hem hou. We denken nog niet meteen aan kinderen.” Daarbij moet ik ook zeggen dat ik nog maar 20 jaar was. Ons gesprek was heel snel afgelopen, veel meer is niet tussen ons gezegd. Daarna mijn toen al echtgenoot (immers voor de wet getrouwd) naar binnen. Dezelfde vraag gesteld en wonderlijk genoeg kreeg de kapelaan precies hetzelfde antwoord, hoewel hij zei: “Nou nee, ik trouw met haar omdat ik van haar hou.” Ook nu was het gesprek snel voorbij. Toevalligerwijs kende de kapelaan de vader van Annemie goed. Het eerste wat deze kapelaan bij de eerstvolgende ontmoeting met Annemies vader zei was: “Wel, u heeft ook een lastige dochter.” Haar vader was zich daar niet bepaald van bewust.

Het echtpaar Diepenmaat

José Diepenmaat kwam als klein kind al bij de familie Diepenmaat, op boerderij Moatboer, vanuit het westen met vakantie. Ze had het er prima naar de zin en kwam ieder jaar terug. Op een gegeven ogenblik kreeg ze verkering met de jongste zoon, Johan, uit het gezin Diepenmaat. De verliefdheid hield stand en iedere zes weken kwam José vanuit Haarlem naar Borne. Later werd dat iedere drie weken. Johan reed verschillende weekenden met z'n oude Renault Dauphientje naar Haarlem. José

Het kerkelijk huwelijk tussen José en Johan Diepenmaat wordt ingezegend.

sliep gewoon in het huis van de schoonouders. In die tijd mocht je niet wanneer je nog niet getrouwd was samen onder een dak slapen. Moeder is toen naar de pastoor geweest met de vraag of dat wel mocht. Waarop de pastoor antwoordde, José kennde, komt uit een katholiek gezin en slaapt al vele jaren op de boerderij dus de goedkeuring was er van de pastoor. Moeder opgelucht. Enkele jaren later werd Johan mantelzorger van een bejaarde tante die alleen woonde aan de Woolderweg. Johan deed hand en spandiensten. Johan sliep in een klein voorkamertje omdat de tante niet alleen durfde te zijn.

Voor de huidige jeugd is het niet voor te stellen dat het in die jaren heel gewoon was dat je gescheiden sloop. Vijf jaar lang hebben beiden deze regeling volgehouden, toen zijn ze in Haarlem voor de wet getrouwd. Nog een heel jaar leefden ze, als gehuwd paar, op dezelfde manier als verloofd paar. José in Haarlem en bij in de weekends bij Johans moeder en Johan bij zijn tante waar hij een bed had staan en als mantelzorger voor haar zorgde. Johan was metseelaar en hij hielp 's avonds altijd op de boerderij.

Het huwelijksgesprek

Pastoor Derksen zou dan, toen de kerkelijke bruiloft werd voltrokken, de gesprekken voeren en de mis vieren. José herinnert zich van het gesprek een specifieke vraag heel duidelijk: "Heb je al gemeenschap gehad?" Als je daar nu over nadenkt een heel impertinente vraag eigenlijk. Waarschijnlijk

werd het in die tijd niet zo gezien. Aan Johan is dezelfde vraag gesteld. Pastoor Derksen had er wel iets verzachtends bij gezegd: "Het mag wel als je het uit liefde doet en als het gericht is op het krijgen van kinderen." José heeft zich wel erg verbaasd over de vragen voor haar was het ook de laatste vraag. Johan meldde nog dat hij in het verleden had gedacht dat je, als je kinderen kreeg 'het' maar een keer deed. In de ogen van kinderen is seks maar een wonderlijk en vies iets en voorlichting was in die kindertijd ook niet zoals het nu gaat.

Tijdens de mis kregen Johan en José wel complimenten van pastoor Derksen over hun levenswijze. Maar ja, je wist niet beter en Johan kwam uit een godsvruchtig gezin.

Hun huwelijksdag is trouwens nog een zeer bijzondere huwelijksdag geworden: ze trouwden op 10 november 1965 en de mis was om 10 uur besteld. José 's familie moest uit Haarlem komen. Die dag was het uitzonderlijk koud en over het hele land spiegelglad. De vrijdag ervoor begon het te ijzelen, deed dat de hele nacht door en op 10 november was het land stilgelegd: geen trein, geen bus en auto's gleden van de weg af.

Ze hadden een mooie auto besteld voor het bruidspaar maar helaas, de eigenaar durfde zijn auto niet te laten rijden. Ze moesten het met een oudere auto doen. Johan moest zelfs in zijn mooie trouwpak met slijpjas helpen de auto over een onbewaakte overweg te duwen. Niets kon erdoor komen. Ook de catering kwam maar niet. De pastoor liet de klokken ook maar luiden. Uiteindelijk zat het bruidspaar met de familie en genodigden uit Borne in de kerk. De

familie in het westen helaas niet. Tijdens de mis zei de pastoor nog: "Johan, je begeeft je op glad ijs, misschien blijf je je hele leven op glad ijs maar blijf standvastig en trouw."

De familie arriveerde toch nog en het huwelijksfeest werd in het toenmalige Het Schip gevierd. Het is toch een prachtige dag geworden.

Johan en José Diepenmaat zijn nog steeds erg gelukkig met elkaar, net als het echtpaar Jan en Annemie Mulders. De woorden uit het oude boekje zullen in hun huwelijken lang niet altijd zo strikt toegepast zijn.

Het echtpaar Diepenmaat verlaat de kerk.

Noot:

Annemie Mulders aangevuld door José en Johan Diepenmaat.

Pastoor Stephanus de Meijer en zijn familie

Herman Baartman

Stephanus de Meijer (*1682- †1737), volgens Röring 'de stichter der parochie Hertme', 'bouwde [in 1715 h.b.] in de nabijheid van het Groothuis op eene plaats, genaamd de Kolk, eene pastorie, waarvan hij eene kamer inrichtte, om er in de week de H. Diensten te verrichten, terwijl dit op Zon- en Feestdagen op het Groothuis geschiedde' (Röring, 1909, p. 91). Veel meer dan dit is er over hem niet bekend. Een goede reden dus om te onderzoeken of er over deze stichter niet meer te vermelden valt. En dat blijkt het geval.

Eerst volg ik Stephanus' loopbaan als pastoor. Daarna komen zijn herkomst en familie aan de orde. Veel sporen heeft deze eenvoudige plattelandspastoor in de geschiedenis niet nagelaten, maar het resultaat van mijn speurtocht is wel, dat we nu weten waar hij vandaan komt – zelfs waar precies zijn wieg heeft gestaan - en wat zijn familie was, en als er iets is wat een mens een gezicht geeft is het wel zijn familie en de plaats van zijn wieg.

De pastoor

In Geerdinks geschiedschrijving van kerkelijk Twente – in het bijzonder van clericaal Twente (Geerdink, 1895) - lezen we dat pastoor Lefers in Borne werd opgevolgd door 'Stephanus Meijer, geboren te Emmerik. Het jaar van zijne aanstelling heb ik niet kunnen ontdekken (hij was hier pastoor in 1709 en is gestorven in 1737). Wel vind ik dat hij 'een kerkhuis en woning mocht bouwen op eene plaats, genaamd De Kolk, in de boerschap Hertme, een goed kwartier afstand van Borne', aldus Geerdink (p. 384).

In een naamlijst van pastoors van de Hollandsche Zending over de jaren 1710-1770 staat vermeld, dat Stephanus de Meijer pastoor was van 'Borne en de Kolk' van 1709 tot 1737, en dat hij tot 1709 in Sloten (Friesland) werkzaam was (Hofman & Van Lommel, 1877). In september 1709 overleed daar pastoor Wulfers, dus Stephanus moet daar kapelaan geweest zijn. Aannemelijk is daarom dat hij in 1709 in Borne als pastoor aan de slag is gegaan. Hij was toen, zoals nog blijken zal, pas 27 jaar oud. Heel jong voor een pastoor, maar uitzonderlijk was dat toen niet, zoals is af te leiden uit een verzameling van 710 biogrammen van seculiere priesters die tussen 1663 en 1705 op het grondgebied van het huidige Nederland werkzaam waren (Ackermans, 2003). Over zijn werk is ons weinig bekend, behalve natuurlijk dat hij net als elke andere zielzorger gedoopt, getrouwd en begraven heeft. Het eerste, zoals is af te leiden uit de doopregisters die hij vanaf 1 juli 1709 heeft bijgehouden, ongeveer 1630 keer, het tweede naar schatting 280 keer¹. In 1726 telde zijn parochie 1290 communicanten (Van Lommel, 1882).

De kerkwoning die hij in 1715 op De Kolk mocht bouwen is het centrum van zijn priesterlijke activiteit. Daarnaast fungeerden Het Hulscher in Zenderen en Te Wierik in Bornebroek als bijkerken. Maar om zijn mensen meer tegemoet te kunnen komen verrichtte Stephanus ook elders wel eens

diensten en dat zinde een groep andersdenkenden niet. Ze verzochten daarom Baron Bentinck, landdrost van Twente, om daar paal en perk aan te stellen:

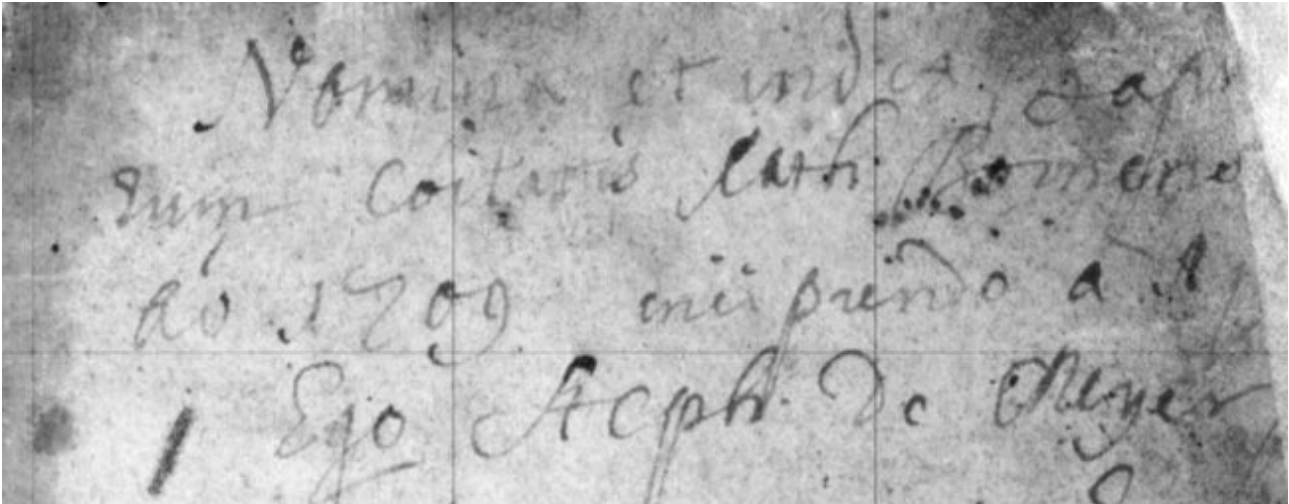
'Met alle schuldige eerbied en niet minder met respect', laten ze de baron weten, 'hoe dat van oudsher den tijdelijken Roomschen Priester altijd zijn dienst hebbe gedaen op het Erve Groothuys, Hulscher, Averinck en Wierick in 't gerigt van Borne gelegen en nergens anders en dat den tegenwoordigen Roomschen Priester Meijer tegen sodaene aloude gewoonte, gebruik en usantie dan eens aen 't Middendorp, dan eens hier, dan eens weer daar, en so op verscheidene plaatsen dien Roomschen dienst komt te exerceren en waar te nemen strijdende tegen 't oude gebruik ende gewoonte.'

Daarom vragen ze de 'Hoog Welgeb Gestrenge' om *'den voorgemelden Roomschen Priester Meijer te gelasten zijn dienst alleen te exerceren so in de weeke als op sondagen in zijn eigen hujs alsmede op de plaatsen hier voren genoempt en te laten verbieden bij een boete als u Hoog Welgeb. Gestrenge gelieve te stellen'.*

Een kopie van dit verzoekschrift werd aan de pastoor ter hand gesteld. En aldus werd er beschikt. *'Rooms Priester Meijer word geordoneerd op geen andere plaatsen dienst te doen als te vooren is geschiet en aan vorige priesters is gecomveert geworden',* aldus de baron².

Pastoors kregen bij tijd en wijle inspectie van hogere hand. Zo ook Stephanus. Op 28 september 1722 deed de apostolisch vicaris Johannes van Bijlevelt op een rondreis door Salland, Linge en Twente ook Borne aan. In Enschede en Haaksbergen had hij alles wel bevonden, aldus zijn verslag en zo toog hij *hilari animo* - met vrolijk gemoed, zo'n verslag werd toen in het latijn geschreven – naar Stephanus de Meijer in Borne, waar hij 's anderendaags, op de feestdag van Sint Michael, de mis opdroeg. Ook hier was alles in orde – *omnia sacra* – en daarop ging hij naar Goor, naar pastoor Gerard Ensman, die 15 jaar later, in 1737, Stephanus zou opvolgen in Borne.

Begin van het doopboek dat vanaf 1 juli 1709 door Stephanus de Meijer is bijgehouden.

Nomina et index baptismarum coitatis (bedoeld is communitatis) cath. Bornensis Anno 1709 manu (?) prendo. Ego Stephanus de Meijer. In vertaling: namen en lijst van geboorten van de katholieke gemeente Borne Anno 1709 neem ik ter hand.... Ik Stephanus de Meijer.

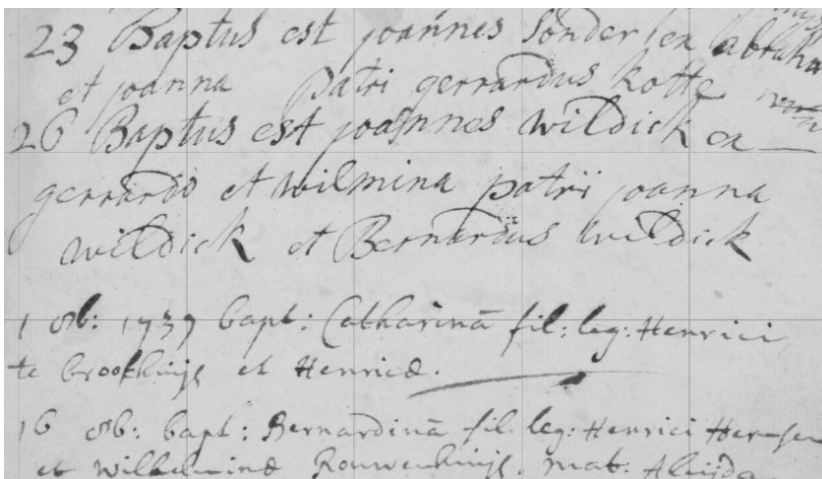
Ensmann was sinds 1717 werkzaam in Goor, eerst als kapelaan en vanaf 1726 als pastoor. Omdat er verwarring is over de aanstelling van Ensmann in Borne³⁾ geef ik hier in extenso het bericht over diens benoeming:

Vacante per obitum R. Di. Stephani de Meijer statione Bornensi, commissum est mihi regimen pastorale ejusdem communitatis 10 Augt. 1737, et eodem tempore sacellanus accepi Gerardum Hommels, mihi que et sacellano meo concessa est facultas binandi 2 Apr. 1739. G. Ensmann p.m. Bornensis

In vertaling: Daar wegens het overlijden van de Eerw. Heer Stephanus de Meijer de statie Borne vacant was, is mij op 10 augustus 1737 de pastorale leiding van deze gemeente opgedragen en in diezelfde tijd nam ik Gerardus Hommels aan als kapelaan, en op 2 april 1739 is mij en de kapelaan toestemming verleend om twee maal daags de mis te lezen (facultas binandi). G. Ensmann p.m. (pastor missionis) in Borne.

Had naar het lijkt onze pastoor 28 jaar lang zijn kudde alleen gehoeud, zijn opvolger kreeg er prompt een assistent bij (over hem straks meer). Het lijkt dus dat Stephanus in de maanden voor 10 augustus overleden is. Maar er is wat dit betreft iets vreemds aan de hand. Het doopboek van Hertme begint in 1709, het jaar waarin Stephanus zijn werk in Hertme als zielzorger begon. En bovenaan de eerste bladzijde staat in zijn handschrift te lezen dat hij - *Ego Stephanus de Meijer* - dit register van namen en dopen bijhoudt. Eufemia Mollenbroek is zijn eerste dopeling. Dit doet hij trouw tot 26 september 1737 als hij de doop registreert van Joannes Wildiek, zoon van Gerardus Wildiek en Wilmina. De volgende registratie, op 1 oktober, die van Catharina, dochter van Henricus te Groothuijs en Henrica, wordt in een ander handschrift gedaan. Het nieuwe - dat van Ensmann - en het vertrouwde handschrift verschillen op drie punten van elkaar. Het handschrift zelf is anders: het schrift van Ensmann is kleiner dan dat van zijn voorganger.

Waar pastoor De Meijer altijd 'baptus' of 'bapta est' (gedoopt is) schreef en de naam van de maand steeds maar een keer noemde, volstond Ensmann met 'bapt' en noemde hij bij elke datum ook de maand. Op dezelfde wijze verandert in diezelfde periode ook het handschrift in het trouwregister. Maar toch zien we nog èèn keer de vertrouwde hand van Stephanus terug als hij op 21 november 1737 de doop registreert van Johannes Hoek. Dat betekent dus dat Stephanus overleden is na 21 november 1737. Dat is strijdig met de mededeling van Ensmann zelf dat hij op 10 augustus 1737 wegens het

Het handschrift van pastoor De Meijer en dat van zijn opvolger Ensmann.

overlijden van pastoor De Meijer belast is met de leiding van de gemeente in Borne. Misschien is het zo geweest dat Ensman de leiding is opgedragen, omdat de krachten van pastoor De Meijer afnamen – we zien hem na 26 september uitvallen en in november nog èèn keer in actie komen – en dat Ensman enkele jaren later, toen hij De Meijer daadwerkelijk als pastoor was opgevolgd, de redenen voor assistentie, leiding en opvolging allemaal onder de ene noemer heeft gebracht van *per obitum* - wegens het overlijden.

Tot zover wat er te achterhalen is over de 28 jaren waarin Stephanus de Meijer als zielzorger werkzaam was voor zijn mensen in Hertme, Borne en Zenderen. En nu dan wat verder terug in de geschiedenis.

Herkomst en familie

Ik vermeldde al dat Stephanus de Meijer volgens Geerdink geboren is in Emmerik. En het zal op gezag van Geerdink zijn geweest, dat in diverse historische overzichten, zoals Rörings 'Kerkelijk en wereldlijk Twente' uit 1909, de site van de Heemkundegroep Hertme, de Canon van Borne, Gloerichs boek over pastoor Potcamp (Gloerich, 2011) en het gedenboek bij het tweede eeuwfeest (in 1988) van de parochie in Hertme telkens Emmerik wordt genoemd als de plaats waar pastoor De Meijer geboren zou zijn. Helaas noemt Geerdink geen bron, maar zijn bewering dat Stephanus Meijer – hij heette in feite Stephanus de Meijer - geboren zou zijn in Emmerik is onjuist. Stephanus de Meijer was een loot aan de stamboom van de Bornse familie De Meijer, die van mijn moeder, Femie de Meijer. Deze boom wortelt in Ootmarsum en dat is ook de plaats waar Stephanus geboren is. Waar dat uit blijkt zal nog duidelijk worden.

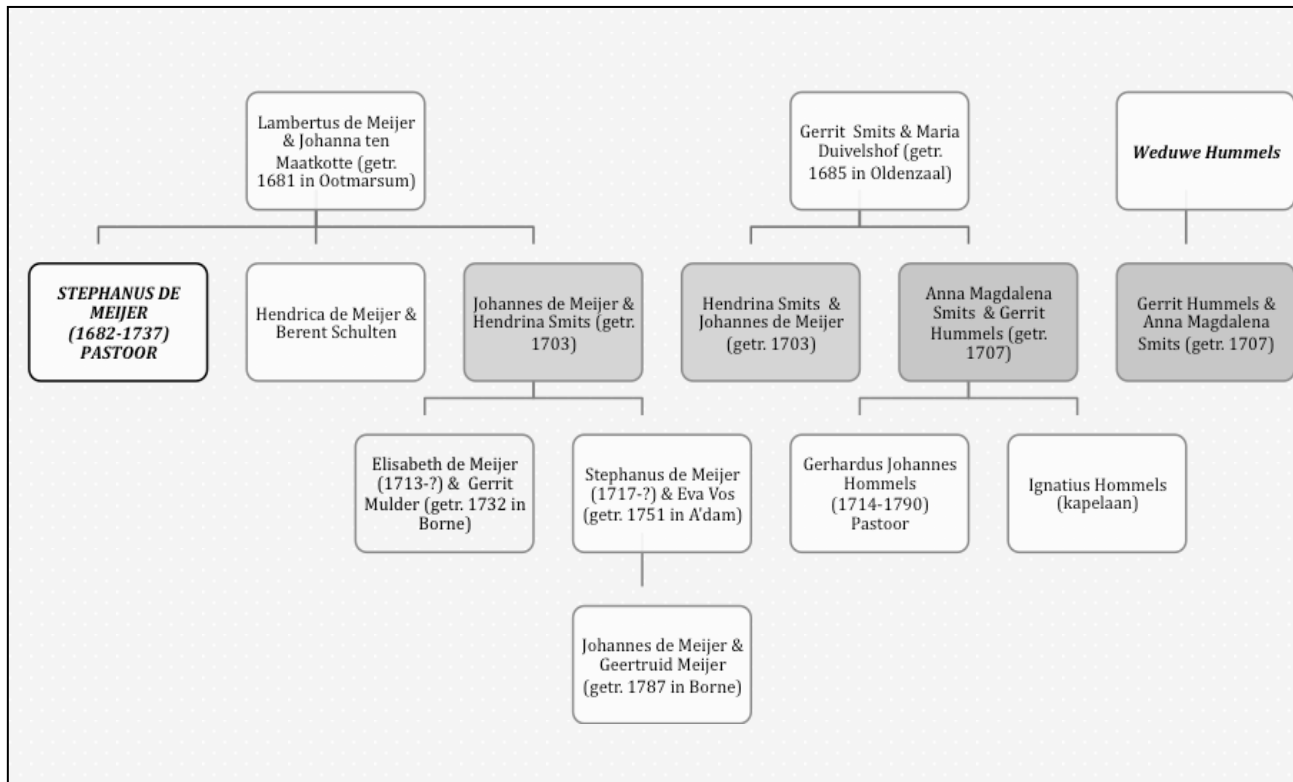
Stephanus is geboren op 16 februari 1682 als zoon van Lambertus de Meijer en Johanna ten Maatkotte. Deze hadden nog twee andere kinderen: Johannes en Henrica. Broer Jan zullen we verderop nog tegenkomen. Stephanus was de oudste. Toen hij 9 jaar oud was hertrouwde zijn vader met Christina Elisabeth Edelaer uit Oldenzaal. Uit dat tweede huwelijk werden nog eens drie kinderen geboren, Hendrica, Jannes en Bernardus Mauritius. Stephanus is vernoemd naar zijn grootvader van vaderszijde die getrouwd was met Elisabeth ten Winckel. Wellicht dat hij in Ootmarsum de Latijnse school heeft bezocht, iets wat toen gebruikelijk was als voorbereiding op een studie in bijvoorbeeld rechten of theologie. Gezien de kerkelijke situatie in Nederland in de 17e eeuw moesten jongens voor een priesteropleiding uitwijken naar het buitenland. Tot 1670 deden veel theologanten hun opleiding in Keulen aan het zogeheten Alticollense. Om diverse redenen – het opleidingsniveau liet te wensen over, de reis erheen was moeilijk en gevaarlijk, taalproblemen vormden een hinderpaal bij het zich bekwa-

men op de kansel, het leven was er duur en de wijn was er verleidelijk goedkoop – werd deze opleiding in 1670 verplaatst naar Leuven - onder vrijwel dezelfde naam, de Hooge Heuvel (Smit en Jacobs, 1994). De opleiding duurde in totaal zeven jaar; eerst een algemene opleiding van twee jaar, de zogeheten Artes, in hoofdzaak gewijd aan filosofie en het leren disputeren, en daarna de theologie. Daar in Leuven heeft Stephanus zich voorbereid op het priesterschap.

Enkele jaren voordat Stephanus in Hertme zijn opwachting maakte, was Bernardus Mauritius Edelaer daar werkzaam - in 1705 om precies te zijn⁵⁾ – misschien om pastoor Lefers te assisteren of tijdelijk te vervangen. Deze pastoor Edelaer was peter bij de doop van de al genoemde Bernardus Mauritius, de halfbroer van Stephanus en dus naar alle waarschijnlijkheid een broer van Stephanus' stiefmoeder, Christina Elisabeth Edelaer. Ook hij heeft in Leuven gestudeerd⁶⁾. Het is denkbaar dat Stephanus via zijn heerom bekend was met Borne en dat dat een rol heeft gespeeld bij zijn benoeming aldaar. En verderop zullen we nog zien dat enkele jaren na het verscheiden van Stephanus twee oomzeggers van zijn broer Jan, de gebroeders Gerhardus Johannes en Ignatius Hommels, de kudde in Hertme onder hun hoede gingen nemen. Het is trouwens opmerkelijk van hoeveel pastoors en kapelaans in deze contreien destijds de wieg in Twente heeft gestaan. Men preekte er kennelijk graag voor eigen parochie.

Zoals gezegd is Stephanus de Meijer zijn loopbaan begonnen als kapelaan in het Friese Sloten. Daar is vermoedelijk het antwoord te vinden op de vraag waar het misverstand bij Geerdink dat Stephanus in Emmerik geboren zou zijn op berust. In een werk van Haak e.a. uit 1716 over de kerkelijke geschiedenis van de zeven provincien wordt een aantal pastoors genoemd die aan het begin van de 18e eeuw in Sloten werkzaam zijn geweest. Een van hen is de al genoemde Wulfers, geboren in Emmerik. Een ander is pastoor "N. Meyer, te Emmerik gebooren; hebbende daar ook op de godtgeleerdheit gestudeert" (Haak e.a. 1716, p. 133). Geerdink was naar alle waarschijnlijkheid bekend met de al genoemde naamlijst van pastoors in de Hollandse Zending, gepubliceerd in 1877 in het Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht, waarin vermeld staat dat Stephanus tot 1709 in Sloten werkzaam is geweest. Wellicht kende Geerdink als historicus ook het werk van Haak e.a. en heeft hij de daarin genoemde Meijer uit Emmerik verwisseld met de Bornse pastoor Stephanus de Meijer. In Sloten is ongeveer hetzelfde gebeurd. Bij het opstellen van een pastoorlijst is N. Meijer aangezien voor Stephanus de Meijer⁷⁾. Dat Stephanus in het lijstje van Haak e.a. niet is genoemd, is omdat het om een lijstje van pastoors ging. Bovendien is hij er wellicht

Schematisch overzicht van de verwantschap tussen de familie De Meijer en de familie Hummels.

te kort werkzaam geweest om 'naam te kunnen maken'.

'Meer schulden als goederen'

Jan de Meijer, Stephanus' broer, overleed in 1722 met nalating van een flinke schuldenlast en dat leidde tot gerechtelijke procedures tussen Stephanus en de weduwe Hummels omdat Jan de Meijer van beiden geld had geleend dat nog niet was terugbetaald en de weduwe en de pastoor beiden aanspraak maakten op de opbrengst uit de boedelverkoop⁸⁾. Jan de Meijer en de weduwe Hummels waren goede bekenden van elkaar. Een zus van Jan de Meijers eerste vrouw, Anna Magdalena Smits, was getrouwd met Gerrit Hummels uit Oldenzaal en deze Gerrit was een zoon van de weduwe. De weduwe was dus de moeder van Jans zwager. En de familie Hummels – ook wel Hommels genoemd - was zeer vermogend. Gezien de verwantschap en dit vermogen was het dus niet zo vreemd dat Jan de Meijer bij de weduwe Hummels geld heeft geleend.

In de gerechtelijke stukken in de zaak tussen de pastoor en de weduwe is te lezen dat *'ten eenmaal evident is dat bij 't ingaan van 't tweede huwelijk [van Jan de Meijer] meer schulden als goederen geweest zijn'*. Een kleine greep daaruit:

- Aan Joan Hendrik van Beverfoorden⁹⁾, een achterneef, was hij nog de betaling schuldig van *'enen schinken van tien en een half pont, het pont 5 stuivers doe zijn frou begraven is'*. Die ham was dus bestemd voor de 'grouw' na de

begravenis van zijn vrouw Hendrina.

- Aan Gese Meebeeke die 12 jaar bij hem in dienst geweest was *'wegens verdient loon en linnen en aan schoone'* de som van 165 gulden plus de rente daarop van vijf procent.
- Aan Gerrit Jan ten Ham was hij 3 gulden en 12 stuivers aan tabaksaccijns schuldig.
- Van Jan Eppink, woonachtig op het Heggehuis in Nutter, had hij in 1708 40 gulden geleend en later nog eens 30.
- Voorts was er een fiks bedrag verschuldigd aan belasting op *'geslagt en gemaal'* (het slachten van vee en het malen van graan), aan dienstbodengeld (een belasting die geheven werd op het hebben van een knecht of meid), schoorsteengeld (een soort onroerend goed belasting, bepaald naar gelang het aantal schoorstenen dat een huis had) en belasting op land en beesten (geheven op koeien van 3 jaar en ouder).
- Ook bij zijn broer Stephanus – Steven, zoals hij in de stukken wordt genoemd - stond Jan flink in het krijt. Op 19 januari 1722 hebben hij en zijn vrouw Eva Cremer ten overstaan van de burgemeesters van Ootmarsum verklaard dat ze een schuld hadden bij Steven van 1550 gulden: 500 als borg voor een lening van Jan bij de weduwe Hummels uit Oldenzaal, 250 gulden als borg voor een lening van Jan bij Hindrik Goossens, 300 gulden geleend bij Steven zelf en Steven had nog 500 gulden te goed als erfdeel van het ouderlijk huis waar Jan in woonde.

Als hypothecair onderpand stelden ze in geval ze in

gebreke zouden blijven, *'haar huis daer sij in wonen met het brouwhuis en het agterhuisken gelegen tusgen Wijbrand Holst en Henr. Bussink respectie behuijsingen'*, het geboortehuis dus van onze pastoor. Dit huis stond aan de Markt (Calkoen, 1921). Steven en zijn zus Henrica hadden kennelijk beiden nog recht op hun aandeel in het ouderlijk huis. De aanspraken van de weduwe Hummels en van broer Steven op de nalatenschap van Jan leidden tot gerechtelijke procedures. Inzet daarbij was met name de vraag of Jan en zijn tweede vrouw Eva wel gerechtigd waren het huis bij de lening die ze van Steven kregen als onderpand te geven, omdat dat huis na het overlijden van Hendrina Smits, Jans eerste vrouw, voor de helft eigendom was van de kinderen van Jan en Hendrina.

Een aardig detail in dit lijvige dossier is de volgende afrekening:

'Reeking ten laste van de heer Steeven de Meijer Rooms pastoor van Borne present in de Boerskop Hattem volgens betalinge door Gerhard Cremer aan de heer Pastoor Meijer gedaan op de kooppenningen van zijn zal. Broeders huijs bedraecht vijftienhondert en tien guld:

en de beide brouwkuipen van de heer Meijer gekocht voor vijftien guld: monteert te samen fl. 1525,-' en dan volgen de onderscheiden posten die samen fl. 1525 opleveren, waaronder:

- *geleverde wijn aan de heer pastoor Meijer fl. 4,20*
- *verteeringe door Beerent Scholten en door Jan de Meijer gedaan ten laste van de heer pastoor Meijer fl. 58,50*

Deze Beerent Scholten (of Schulten), afkomstig uit Delden, was getrouwd met Stephanus' zuster Hendrica die voor haar huwelijk in Borne woonde, misschien als huishoudster van haar broer, iets wat destijds niet ongebruikelijk was. De kerkleiding beschouwde het in acht nemen van de celibataire verplichting en elke vermindering van zelfs de schijn van het tegendeel als een ernstige zaak, te meer omdat men zich daarmee onderscheidde van de collega's uit de reformatie. 'Nu waren in sommige pastorieën vrouwelijke bloedverwanten van de priester werkzaam, zijn moeder of zijn zus. Een dergelijke samenwoning wekte geen argwaan en werd door de vicaris dan ook aanbevolen', aldus Ackerman (2003, p. 144).

Het is dus dankzij de gerechtelijke stukken in deze zaak dat duidelijk is uit welke familie Stephanus stamt. En ook blijkt er uit dat Stephanus in Leuven heeft gestudeerd. Toen zijn vader, Lambertus, overleed (dat is geweest voor 1703) kwam de vraag aan de orde wat er moest gebeuren met zijn - Stephanus' - aandeel in het ouderlijk huis: *'Dat de geappel-leerders vader* (bedoeld is Lambertus, de vader van Stephanus) *bij het tweede huwelijk synde overleden, en de geappelleerde* (Stephanus dus) *tot Leuven aan de schole synde, de vrienden raadzaam*

hebben geoordeeld gehad om hetzelfde huis waarin grote tap neringen was en twelke ....' Helaas is de rest van deze zin niet meer te lezen. Stephanus studeerde dus rond 1700 in Leuven en zijn vader had een tapperij (tap neringen) en een brouwhuis. Eigenaren van een brouwketel moesten daar belasting over betalen. In een overzicht van de in de stad Ootmarsum aanwezige brouwketels van 1711¹⁰⁾ staat vermeld: *Jan de Meijer. Een ketel groot 5 en 1/2 ton: ondenckelicke jaren daer in sijn huijs gestaen*. Er werden er 14 geteld in 1711. Een oom van Jan de Meijer, Jan Adolf de Meijer, brouwde ook. *'Een ketel van vijff tonne ondenckelicke jaren aldaer int huijs gestaen'*, zo wordt over hem genoteerd.

De wereld is klein, zeker toen. Stephanus' broer Jan en zijn eerste vrouw, Hendrina Smits, hadden acht kinderen¹¹⁾. Een ervan was Elisabeth, geboren in 1713. Zij werd in 1732 door haar heerroom Stephanus in de echt verbonden met Gerardus Mulder, eigenaar van logement en brouwerij "De Zwaan" in Borne aan de huidige Oude Almeloseweg, achter het pand van schoenmaker Ten Buren¹²⁾. Deze familie Mulder is in Borne bekend met de bijnaam Zwaan'nbett'n; het tweede deel van deze bijnaam is ontleend aan Elisabeth.

Maar niet alleen in brouwerskringen, ook in die van de kerk waren er familiebetrekkingen. Gerrit Hummels en zijn vrouw Anna Magdalena, zwager en schoonzus van broer Jan, hadden tien kinderen. Een van die tien was Gerardus Johannes, geboren in 1714. Een andere was Ignatius. Deze Gerardus Johannes werd in 1737 benoemd als kapelaan in Hertme waar hij als Hommels door het leven ging, en in 1742 als pastoor, kleinzoon dus van de vrouw met wie zijn voorganger een boedelkwestie had uitgevochten. Zijn broer Ignatius assisteerde hem daar als kapelaan en hun zus Hendrica deed de huishouding¹³⁾. Beiden, pastoor en kapelaan Hommels, waren een volle neef van Elisabeth de Meijer, hun moeders waren immers zussen. In 1739 kregen Elisabeth en Gerard Mulder een zoontje dat na enkele weken overleed zoals blijkt uit de volgende, wel heel opmerkelijke passage in het doopregister: *Anno 1739 natus est Gerardo Mulder et Elisabetha de Meijer Joannes Lambertus quem sacris undis abluebam November ego patrinus Joes Ger: Hommels sacell: Borne hic ejusdem anni et mensis fatis concedebat*. In vertaling: „In het jaar 1739 is Gerardus Mulder en Elisabetha de Meijer [een zoon] geboren, Joannes Lambertus, wien ik, doopgetuige Johannes Gerardus Hommels, kapelaan hier in Borne, in November afwies in de heilige wateren (dwz: die ik heb gedoopt). Hij week voor het noodlot (dwz: hij is gestorven) in dezelfde maand van dat jaar". Bij de doop van Susanna Maria, een dochter van nicht Elisabeth, op 11 mei 1747, schreef hij plechtstatig: *sacris undis ablata est* (is gewassen in de heilige wateren) in plaats van het gebruikelijke

baptizata est (is gedoopt). Twee keer een bijzondere vermelding, ze waren per slot familie. Als peter en meter van Susanna worden genoemd: *doctissimus*¹⁴⁾ *Bernardus Hommels*, een broer van de pastoor en Johanna de Meijer, waarschijnlijk Johanna Barbara, de oudste zus van Elisabeth. Achter haar naam staat vermeld: *virgo devota*, toegewijde maagd, de gebruikelijke aanduiding voor een klopje. In 1741 werd er een tweede Joannes Lambertus geboren, evenals zijn overleden broertje gedoopt door zijn heerroom. Hij zou later van 1766 tot 1826 als pastoor werkzaam zijn in St. Nicolaasga in Friesland. En - alweer - een van zijn zussen (Anna Geertruida) - woonde daar ook¹⁵⁾, waarschijnlijk als huishoudster.

Via Amsterdam naar Borne

Een neef van Stephanus de Meijer, Steven (geb. 1717), de jongste zoon van zijn broer Jan, is als jongeman naar Amsterdam getogen, evenals diens zus Maria. Hij trouwde er in 1751 met Eva Vos uit Delden. In de 17e en 18e eeuw was er in Amsterdam een sterke immigratiestroom vanuit Twente. Amsterdam was toen een belangrijk economisch centrum en daar was dus werk te vinden. Zo zijn er in de Amsterdamse ondertrouwregisters van tussen 1650 en 1750 bijvoorbeeld 877 personen te vinden die afkomstig waren uit Ootmarsum (waarvan 507 vrouwen!)¹⁶⁾. Opmerkelijk veel van deze immigranten verdienden in Amsterdam hun brood als schoenmaker of kleermaker. Dat had niet zozeer te maken met hun beroep in Twente, als wel met de aanwezigheid van andere Twentenaren in dezelfde branche. Die hielpen hun streekgenoten aan baantjes, en zo raakten deze bedrijfstakken steeds meer in handen van mensen met dezelfde geografische achtergrond. Ook Steven de Meijer was schoenmaker. Steven en Eva kregen vijf kinderen. Een ervan was Lambertus (geb. 1759). Getuige bij zijn doop waren Johanna de Meijer, zijn tante, en Lambertus Mulder, zoon van tante Elisabeth uit Borne, die dus voor de gelegenheid beiden van Twente naar Amsterdam gereisd zijn. Een andere zoon was Joannis. Deze heeft zich rond 1775¹⁷⁾ in Borne gevestigd, hij was toen een jaar of twintig, waar hij onder meer als slijter de kost heeft verdiend. Mogelijk dat zijn tante Elisabeth, van brouwerij en herberg De Zwaan, hem in die branche op weg heeft geholpen. Hij en Joanna Geertrudij Meijer – ik zal ze Jans en Geertrui noemen - met wie hij in 1787 trouwde werden de stamouders van de Bornse familie De Meijer. In 1789 kochten Jans en Geertrui een huis aan wat nu de Koppelsbrink¹⁸⁾ is. Daar hebben vijf generaties De Meijer gewoond. Een kleinzoon van deze stamouders, Herman, werd in 1821 koster van de Stephanuskerk, een functie die zijn zoon Jan, die tevens organist was, van hem heeft overgenomen, vandaar de latere bijnaam van de Bornse De Meijers: De Köster. Zo leverden de De Meijers opnieuw werklieden aan de Wijngaard van de Heer, zij het van iets bescheidener rang.

Pastoor en kapelaan Hommels hebben rond 1762 op het erve Bartelink in Hertme een woning met huiskapel laten bouwen waar ze woonden met hun zus. Pastoor Hommels was in 1787 getuige bij de doop van Franciscus – tweelingbroertje van Stephanus – de eerste van de zeven kinderen waar Jans en Geertrui mee verblijd zijn. Elisabeth Hommels, zus van meneer pastoor en meneer kapelaan, was getuige bij de doop van de jongste: Euphemia. Jans en Geertrui zullen ongetwijfeld wel eens voor een kop koffie of een glaasje brandewijn op de pastorie geweest zijn of andersom. De pastoor en de kapelaan en hun zussen waren immers neef en nicht van de vader van Jans. En dan zullen ze het vast wel eens hebben gehad over die rechtszaak van zo'n 60 jaar geleden tussen Steven de Meijer, voorganger van de pastoor en oudoom van Jans en de weduwe Hummels, oma van de pastoor en de kapelaan en hun zussen.

Met dank aan: Hans Gloerich en Jaap Grootenboer.

Noten:

1. Van de trouwregisters ontbreken de jaren 1714 tot 1724.
2. Historisch Centrum Overijssel, 0003.1 Staten van Overijssel, Ridderschap en Steden, inv.nr 4911.
3. Volgens Veldhuysen (1898) is Ensman in tegenstelling tot de bewering van Geerdink, geen pastoor geweest in Hertme en is De Meijer opgevolgd door Hommels (Ensman zou tot 1739 pastoor in Goor zijn geweest, maar dat is onjuist, op 10 augustus is Ensmans opvolger in Goor benoemd, Gerhardus Teusse uit Reutum); in de lijst van pastoors genoemd in 'De Rooms katholieke Parochie Borne' (uitgave van de Heemkundevereniging het Bussemakershuis Borne) wordt Ensman niet genoemd; op de site van de heemkundevereniging Hertme en in 'Hertme, 200 jaar parochie, 1788-1988' wordt Ensman vermeld als kapelaan van De Meijer.
4. Hofman & Van Lommel, 1875, p. 78.
5. Ackermans, p. 355.
6. Ook pastoor Edeler heeft in Leuven gestudeerd (Ackermans, p. 355).
7. Persoonlijke mededeling van pastoor Henk Nota van de Christoffelparochie in Sloten.
8. Historisch Centrum Overijssel, 0070.2 Stadgericht Ootmarsum, processtukken, inv. nrs. 165 en 168.
9. Deze Jan Hendrik van Bevervoorden was een kleinzoon van Hugo van Bevervoorden, hofmeijer en hofrichter op de Hof van Ootmarsum, welke getrouwd was met Gesina ten Winckel, een zus van de grootmoeder van Jan de Meijer.
10. Historisch Centrum Overijssel, 0003.1 Staten van Overijssel, Ridderschap en Steden, inv.nr 2566.
11. Bij de doop van de twee oudsten in respectievelijk 1705 en 1707 trad hun overgrootmoeder op als meter.
12. Van Harten-Fransen, 1995, p. 27.
13. Bij de Volkstelling van 1748 in Borne werd genoteerd: *De Rooms prijster Jannes Hommels Zijn suster Hendrica*.
14. Deze 'doctissimus' -zeer geleerde- Bernard was advocaat in Oldenzaal.

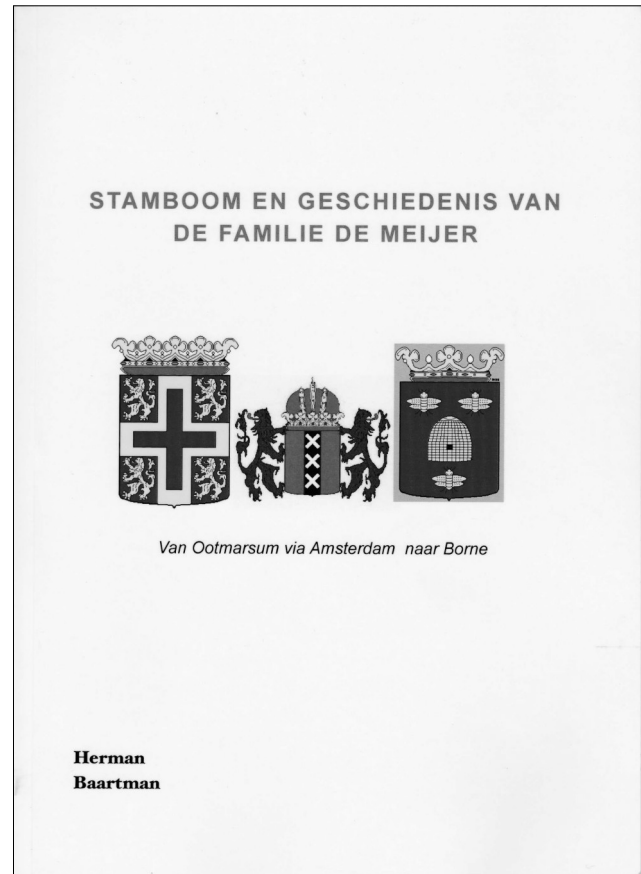

15. Van Harten-Fransen, 1987, p. 85.
16. Zie C. Trompetter en J. Luiten van Zanden (z.j.). Over de geschiedenis van het platteland in Overijssel (1500-1850). Publicaties van de IJsselacademies nr. 138.
17. Toen zijn bureu in 1823 aangifte deden van zijn overlijden vermeldden ze, dat Joannis sedert vijftig jaren in Borne woonde.
18. Dit huis is in 1902 in vlammen opgegaan. Dat het oud was zou kunnen blijken uit het opschrift op een geblakerde balk die bij herstelwerkzaamheden aan de vloer van het nieuwe huis in 1967 te voorschijn kwam: '17 april 1632. Die op God vertrouwt heeft wel gebouwd'.

Bronnen

- Ackermans, G. (2003). *Herders en huurlingen; bisschoppen en priesters in de Republiek (1663-1705)*. Amsterdam: Prometheus en Bert Bakker.
- L. Calkoen (1921). Geslacht Holst te Ootmarsum, *De Nederlandsche Leeuw*, (39), p. 368-371.
- Geerdink, J.G (1978). *Eenige bijdragen tot de geschiedenis van het Archidiaconaat en Aartspriesterschap Twente en Calendarium St Plechelmi te Oldenzaal*, Hengelo (reprint van 1895).
- Gloerich, H. (2011). *Gerard Potcamp; een Twentse priester apostolisch vicaris tegen wil en dank*, Hengelo: Smit van 1876.
- Haak, D., S. Luchtman en J.A. Langerak (1716). *'Kerkelijke historie en outheden der zeven vereenigde provincien, 5e deel'*.
- Harten-Fransen, van, M.G.E. (1987). *Grepen uit de historie van Borne*, deel 2.
- Harten-Fransen, van, M.G.E. (1995). Wie woonde waar? *Boorn en Boerschop*, 5, (1), p. 27-32.
- Harten-Fransen, van, M.G.E. (2002). *Verhalen uit vorige eeuwen rond de gemeente Borne. Deel 9, Stroon-Strodink-Roden Es*.
- Hofman, J.H. & A. van Lommel (1875). Verslagen door de kerkelijke overheid ten jare 1741 ingediend bij de nuntiatuur te Brussel, *Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht*, pp 59-117.
- Hofman, J.H. & A. van Lommel (1877). Naamlijst der EE. heeren pastoors van de Hollandsche zending over de jaren 1710-1770. *Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht*, pp 140-117.
- Lommel, van, A. (1882). Lijst van priesters aanwezig in de Hollandse zending ten jare 1726, *Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht*, pp 11-40.
- Lommel, van, A. (1895). Toestand der Hollandsche Missie tusschen de jaren 1721-1724, *Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht*, pp 115-225.

- Röring, W.G.A.J. (1978). *Kerkelijk en wereldlijk Twente; historische schetsen*, Enschede: Witkam (reprint van 1909-1911).
- Smit, F. en J. Jacobs (1994). *Van den Hogenheuvel gekomen; bijdrage tot de geschiedenis van de priesteropleiding in de kerk van Utrecht 1683-1723*, Nijmegen: Valkhof Pers.

Herman Baartman schreef niet alleen dit artikel. Van zijn hand verscheen ook de publicatie '*Stamboom en geschiedenis van de familie De Meijer*'. Het boekje bevat een stamboom met duidelijke schematische overzichten en zogenaamde intermezzo's, inblikjes in het dagelijks leven van deze familie. De publicatie is vooralsnog in te zien bij het gemeentearchief Borne maar zal ook aan het HIP beschikbaar worden gesteld.

A'j töt 'n middag good te pas könt wean, geet de rest van 'n dag vanzölf.

Een groet uit Borne. Een ansichtkaart verstuurd door Johan Tibbe

Annette Evertzen

In deze nieuwe serie wordt steeds een oude Ansichtkaart besproken die is verstuurd door een destijds bekend persoon uit Borne. Mocht u ook een kaart hebben die in aanmerking komt, neemt u dan contact op met de redactie.

De kaart

Een groet uit Borne uit 1902. De kaart laat de dan nog lommerrijke Stationsweg zien, met links op de foto de villa van Bernard Spanjaard en rechts – nog net zichtbaar achter de boom - die van zijn neef Salomon. Beiden zijn kleinzonen van stamvader Salomon Spanjaard. Ze zijn in 1901 afgetreden als directeur van de firma Spanjaard en toegetreden tot de raad van commissarissen. In de rechtere villa zal later hun oom -zegger Isaac gaan wonen die in 1901 één van de nieuwe directeurs van Spanjaard is geworden. Allen wonen dicht bij het bedrijf, want het Spanjaardcomplex lag direct achter de linker villa. Beide huizen zijn nu afgebroken.

Op de achtergrond staat de Stephanuskerk, gebouwd in 1888. Op de kaart is de kerk met potlood of verf extra aangezet.

Midden op de kaart staat een hondenkar. Eeuwenlang werden honden als lastdier gebruikt. Het is het 'paard van de armen', voor oliemanen, bakkers, marskramers en andere kleine venters. Boeren brengen er de melk mee naar de fabriekjes en postbodes brengen er de post mee rond. In 1910 komt er een trekhondenwet met voorschriften over het gebruik, maar pas in 1963 wordt de hondenkar helemaal verboden.

De afzender

De kaart is verstuurd door Johan Tibbe, de in 1875 geboren zoon van Marten Tibbe en Antonia Linthorst. Al jong blinkt Tibbe uit in tekenen. Hij stuurt bijvoorbeeld een tekening in voor een wedstrijd met als thema 'de deugdelijkheid der thee',

waaraan kunstenaars uit heel Nederland en Duitsland meedoen. De tentoonstelling van de tekeningen is in Amsterdam. Als deze expositie in de krant besproken wordt, worden de prijswinnaars vermeld. Maar ook het werk van Johan valt op:

Zelfs is er een tekening, geheel alleen geschilderd, door J.M. Tibbe, oud 14 jaar, te Borne, in Overijssel, onder het motto 'De morgenstond heeft goud in de mond', een schilderstuk, dat volstrekt niet tot de slechtste inzendingen behoort.

Links een zogenaamde 'carte de visite' van Johan Tibbe. Rechts een schilderij voorstellend de Markt en de Grotestraat. Op de achtergrond de Harmonie.

Het is geen wonder dat Johan van het schilderen zijn beroep maakt, eerst als huisschilder en later als kunstschilder. In 1897 plaatst hij een advertentie in de Tubantia als kunstschilder voor decoratiewerk. Vanaf 1903 adverteert hij ook in de Bornse Courant voor 'portretten naar het leven of fotografie'. In 1905 wordt hij aangesteld bij de ambachtsschool in Oldenzaal als kunstschilder, voor 'vaktekenen aan schilders'.

Tibbe schildert veel: dorpsgezichten, naakten, portretten, stillevens en Bijbelse voorstellingen. De schilderijen van naakten zijn na zijn dood verbrand, ze werden aanstootgevend gevonden. Ook zijn Bijbelse voorstellingen gingen bij een brand verloren, maar dat was geen opzet. Er zijn vooral veel dorpsgezichten bewaard gebleven; ze brengen het Borne van rond 1900 tot leven.

Tibbe is ook muzikaal, hij is voorzanger in de hervormde kerk en speelt viool en cello in een strijkorkest (Borne's strijkje).

Johan Tibbe trouwt op 41 jarige leeftijd met Johanna Steinman en krijgt met haar twee kinderen. Hij sterft tien jaar later.

En verder...

De kaart stuurde Johan aan zijn jongere zus: Johanna, geboren in 1877. Zij woonde in Enschede toen ze de groet uit Borne kreeg. Het is een prentbriefkaart,

alleen het adres mocht op de achterkant geschreven worden. Behalve de poststempels heeft de kaart ook een stempel van de postbode: A.21.

Portretten		naar het leven of fotografie
IN	OLIEVERF	
"	AQUAREL	
"	PASTEL	
"	PENTEKENING	
"	CRAYON.	
JOH. TIBBE, Kunstschilder, Hertme.		
Bestellingen worden aangenomen bij J. C. HEISE, Borne.		

Noten:

- Gemeentearchief Borne (beeldbank en bevolkingsregister).
- Heemkundevereniging Bussemakerhuis Borne. Canon van Borne, Vijftig vensters op de historie van het dorp.
- Het nieuws van den dag, 7-5-1891. (Stadsnieuws, over de expositie)
- Het nieuws van den dag, 10-1-1905. (Aanstelling ambachtsschool)
- Tubantia, 23-6-1897 (Advertentie)
- Wikipedia. Hondenkar. <https://nl.wikipedia.org/wiki/Hondenkar>

Schilderij voorstellend het zicht op de Oude Kerk vanaf de Brinkstraat.

Excursie 2017 naar Ter Apel en Bourtange

Foto's: Annemarie Haak

Excursie 2017 naar Ter Apel en Bourtange

Foto's: Annemarie Haak

Wie bevrijdden Borne?

Hans Pol

Wellicht ben u ook getuige geweest van de herdenkingsbijeenkomst in 2015. Op het Dorsetplein is toen gesproken door een 90-jarige Engelse veteraan, captain David Render. Zijn woorden hebben grote indruk gemaakt op de aanwezigen. Als jonge luitenant commandeerde hij in 1944 vanaf Normandië een Engels tankpeloton, bestaande uit 3 Sherman tanks, dat deel uitmaakte van het tankregiment de Sherwood Rangers. Mede dankzij zijn tankregiment is Borne op 3 april bevrijd.

Tot nu toe zijn de Sherwood Rangers niet genoemd wanneer er geschreven en gesproken wordt over de bevrijding van Borne. Zo worden in het boek 'In Verdrukking, Verzet en Vrijheid' geschreven door Noordhuis, Ter Braak en Kienhuis, geen namen van tankeenheden vermeld. In dit artikel worden de namen beschreven van de tankeenheden die betrokken zijn geweest bij de bevrijding van Borne. Deze eenheden waren geen onderdelen van het Dorsetregiment zoals vaak gedacht wordt. Het waren zelfstandige regimenten die o.a. ingezet werden ter ondersteuning van de infanteristen zoals de Dorsets. Het betreffen het verkenningsregiment 1^e Royal Dragoons, het tankregiment The Nottinghamshire Sherwood Rangers Yeomanry, kortweg genoemd Sherwood Rangers en het tankregiment 49^e Royal Tank Regiment.

Terug naar 3 april 1945

Oost-Nederland, te weten de Achterhoek en Oost-Twente, is het strijdgebied van Engelse divisies: Guards Armoured Division, 3^e British Infantry Division, 43^e Wessex Infantry Division, 51 Highland Infantry Division. Meer in noordwestelijke richting opereren Canadese divisies. Voor Borne is de 43^e Wessex Infantry Division van belang.

De bevelhebber van de 43^e Wessex Infantry Division, generaal Thomas, heeft haast. Zijn divisie moet nodig gelijke tred houden met de Guards Armoured Division die via de 'Achterhoekroute' succesvol oprukt, inmiddels Enschede heeft bereikt en op weg is naar Lingen. De 43^e Wessex Divisie heeft vertraging opgelopen bij het Twentekanaal waar een bruggenhoofd gevormd zou worden. Na enkele vergeefse pogingen besluit generaal Thomas dat de 43^e Wessex Divisie met haar toegevoegde tanks om het Twentekanaal in Enschede heen trekt.

De ronding van het kanaal door de 43^e Wessex Divisie verloopt zonder grote problemen. Op 3 april

David Render tijdens zijn bezoek aan Borne in 2015. Links (met baret) de auteur van dit artikel.

Foto: Wim Geul.

09.00 begint de opmars naar Hengelo. Hengelo wordt vanuit twee richtingen benaderd: via de Enschedesestraat en via Driene - Bosweg - Oldenzaalsestraat. De tanks van o.a. de Sherwood Rangers spelen een belangrijke rol met hun vuurkracht, bepantsering en afschrikwekkende verschijning. Tijdens deze operatie blijven andere eenheden aan de oostelijke kanaalzijde actief om daarmee de vijand te misleiden en mogelijke vluchtpogingen af te snijden. Een van de eenheden was het C-eskadron 1^e Royal Dragoons.

Met de bevrijding van Hengelo is de militaire operatie nog niet ten einde. Er moet aansluiting gemaakt worden met de oprukkende 2^e Canadian Infantry Division die in de nacht van 3-4 april Delden bereikt moet hebben.

Generaal Thomas kiest voor de Bornse operatie het C-eskadron van de Sherwood Rangers voor tankondersteuning en daarnaast de verkenningsseenheid C-eskadron 1^e Royal Dragoons. Een heel speciale eenheid die toegevoegd wordt, is het C-eskadron 49 APC (Armoured Personnel Carrier) Royal Tank Re-

giment, bedoeld om infanteristen van het 4^e Dorset over grote afstand veilig te verplaatsen in Kangaroos (tanks zonder kanon). In het afwachtingsgebied (1) in Enschede staan de eenheden startklaar om die aansluiting te realiseren. Geschut van 112^e Field Regiment Royal Artillery staat in gereedheid.

Het is 16.15 uur. Vanuit Enschede verlaat de kolonne het afwachtingsgebied. Voorop gaan de Royal Dragoons in hun lichte pantserwielvoertuigen. Hun opdracht is vijandelijke posities waar te nemen. Daarachter rollen de 14 Sherman-tanks van de Sherwood Rangers, gevolgd door de Kangaroos van het Royal Tank Regiment die elk 7 infanteristen van het 4^e Dorset verplaatsen. Bij de nadering van Borne zullen 4^e Dorset de Kangaroos verlaten en Borne te voet binnentrekken onder dekking van tanks van de Sherwood Rangers.

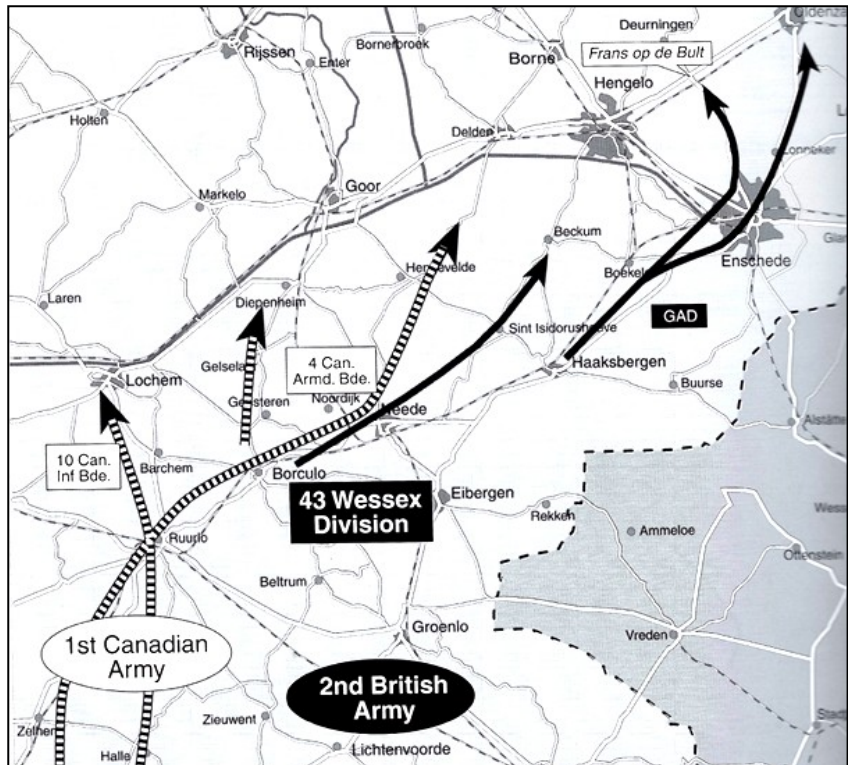
De tocht door Hengelo zorgt echter voor enige vertraging. De troepen worden onderweg toegejuicht en vorderen daardoor langzaam.

Om 18.15 uur melden de Royal Dragoons dat de brug over de Bornsche Beek ondanks lichte beschadiging intact is: tanks kunnen eroverheen. Tijdens het binnentrekken van Borne ontmoeten zij tegenstand en vragen om bijstand. De Sherwood Rangers naderen met de infanteristen van de D-compagnie 4^e Dorset. Zij bezetten het zuidelijk deel van Borne, nemen daar posities in en laten de C-compagnie 4^e Dorset ondersteund door tanks van de Sherwood Rangers de noordelijke zone bevrijden. Tegen 19.00 uur is de gehele linkerflank gezuiverd en kan B-compagnie 4^e Dorset de omgeving van de Spanjaardfabrieken veroveren. Tot aan de spoorlijn is Borne bevrijd, maar daarachter bieden Duitsers nog weerstand die A-compagnie 4^e Dorset vanuit hun carriers weet te breken.

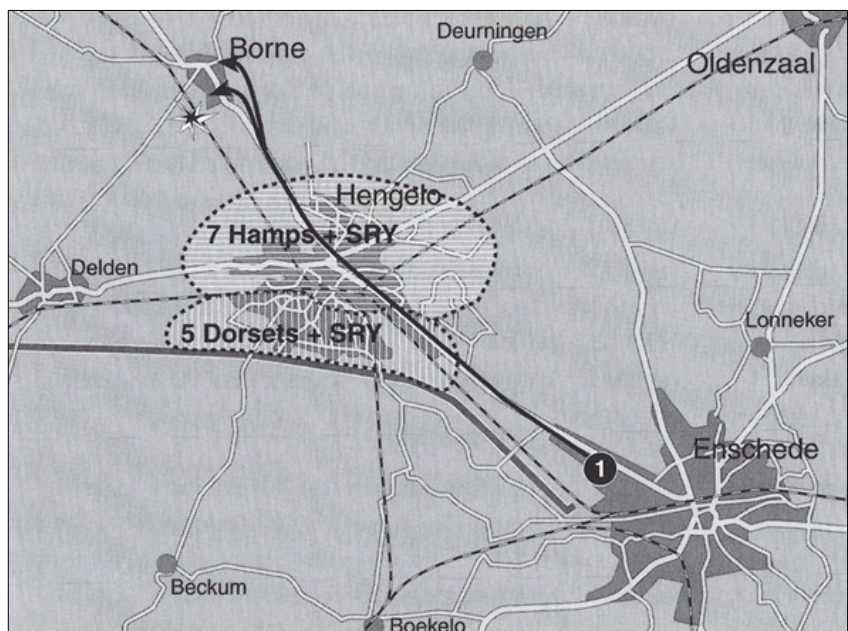
Om 20.00 uur is Borne in handen van de Engelsen. Het Witte Huis wordt het regimentshoofdkwartier van 4^e Dorset, o.a. voor de regimentscommandant Lt.-kol. Roberts. Borne is bevrijd en haalt opgelucht

adem. Een periode van feesten breekt aan.

De 2^e Canadese Infanterie Divisie boekt successen met het vormen van een bruggenhoofd over het Twentekanaal bij Delden waar de genie onmiddellijk begint met het leggen van een baileybrug. Hierdoor kunnen de tanks van de 4^e Canadese Pantserbriga-

Troepenbewegingen van de geallieerden in de Achterhoek en Twente.

Troepenbeweging van eenheden belast met de bevrijding van Borne.

Een Sherman tank van de Sherwood Rangers in de Grotestraat. (foto collectie gemeentearchief Borne)

de verder oprukken. Zij trekken op 4 april Delden binnen en van daaruit door naar Borne, waar zij de posities van de Sherwood Rangers overnemen. Deze trekken zich vervolgens terug op Hengelo en blijven daar twee dagen.

De Engelse divisies trekken verder Duitsland in. Hun posities in Oost-Nederland worden overgenomen door de Canadezen.

Verantwoording

Naar aanleiding van het bezoek van captain David Render in 2015 heeft de gemeentearchivaris mevrouw Anja Tanke-Oosterbroek mij verzocht een artikel te schrijven voor *Boorn & Boerschop*. Het werd immers tijd de namen bekend te maken van

de regimenten die samen met de Dorsets een belangrijke rol hebben gespeeld bij de bevrijding van Borne.

De regimenten waartoe deze bevrijders behoorden, zullen aangenaam verrast zijn, wanneer hun namen een plaats krijgen in onze geschiedenis. Na al die jaren van onbekendheid weet Borne nu wie naast de Dorsets op het erepodium mogen staan.

Bronnen:

- Onze vergeten bevrijders/Our forgotten liberators, J.A.G. Pol, H.M. Troelstra, S.G. Groot, Hengelo z.j. (2000)
- "In verdrukking, Verzet en Vrijheid", H. Noordhuis, drs. G.P. ter Braak, drs. M.F.S. Kienhuis, Borne 1990

Soldaten van het Dorset regiment trekken onder bescherming van een Sherman tank van de Sherwood Rangers door de Grotestraat. (foto collectie gemeentearchief Borne)

MARS

Architectuur

Mars Architectuur
Korte Wensinksweg 1
7622 LB Borne

Tel. 074 266 17 92

Fax 074 266 53 07

E-mail : info@marsarchitectuur.nl

Web-site: www.marsarchitectuur.nl

A r c h i t e c t u u r t o t i n d e t a i l

“Op zondag zorg ik graag
voor uw ontbijt”

Jan Koehorst

Iedere zondag geopend
van 8.00 - 11.00 uur

Koehorst
De Echte Bakker

Borne, Aanslagweg 16, tel: 074 2661427

Borne, Grotestraat 237a, tel: 074 2664158

Mode met eigen identiteit!

Morselt
COLLECTION

Borne - Oldenzaal - Borne
Grotestraat 187&189 - 199&201

www.morseltmode.nl

Mariakapel in Hertme

Hennie Boomkamp / Jurrie Haak

Via Hennie Boomkamp kwam ik aan foto's van de inwijding van de Mariakapel in Hertme op 15 mei 1938. Ook een krantenbericht van de gebeurtenis hoorde erbij, zodat het verloop van de gebeurtenis vrij precies is omschreven. Omdat de gebeurtenis bijna 80 jaar geleden is, leek het de redactie leuk om enkele foto's in het blad te plaatsen. Vooral omdat de kans bestaat dat er nog mensen zijn die het meegemaakt hebben, immers er waren toentertijd vele jongeren bij betrokken. De redactie hoopt dan ook op reacties van mensen die weten wie er op de foto's staan of -nog liever- er bij waren en ons daarover kunnen en willen vertellen.

Op het erve Meijer (Groots) te Hertme is Zondagmiddag onder groote belangstelling een veldkapel ingewijd; een kapel gesticht op initiatief van de K.J.V. Behalve de leden dezer vereeniging waren leden der Jonge Wacht, alsmede Verkenneren in optocht naar Hertme gegaan, waar eerst een plechtig Lof werd gecelebreerd. In processie trok men daarna naar de kapel; waar de Pastoor van Hertme een toespraak hield. Het beeld der H. Maria werd gewijd en door Kapelaan Grimmelikhuizen in de kapel geplaatst. Nadat een gebed was gehouden, werden eenige liederen gezongen om daarna terug naar de kerk te gaan. In optocht ging men vervolgens naar Borne.

In hotel Keizerskroon werd 's avonds een bijeenkomst gehouden, waar Pater Ludgerus Thien, O.C. een rede hield over „Maria en de taak van het meisje in de hedendaagsche maatschappij”.

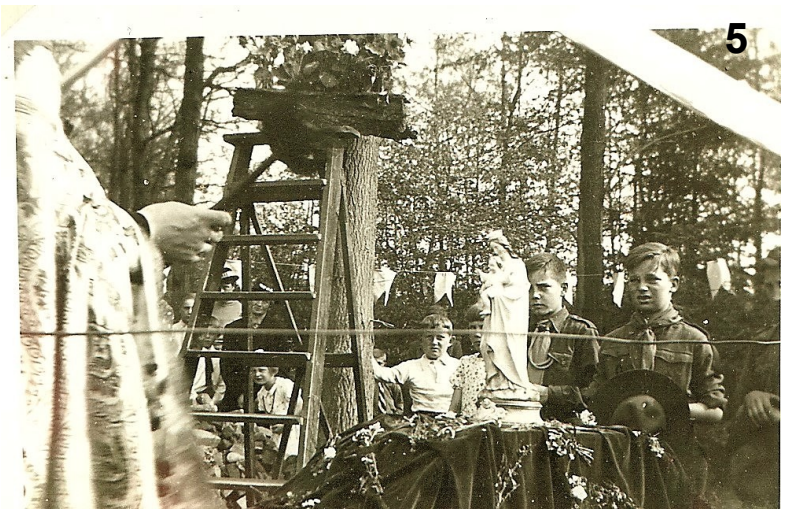
Het kappelletje zoals het er nu uitziet.
Foto: Hennie Boomkamp

De kapel bij de inwijding in 1938.

OPROEP: De foto's zijn genummerd. Herkent u personen? Neem contact op met de redactie en geef aan wie u herkent op welke foto.

Graes, een verdwenen Twentse havezate

Frits van Capelleveen

Het vroegere drostambt Twente telde eens vele havezaten. In de loop der tijd zijn er door diverse oorzaken helaas een groot aantal verdwenen. Zo ook Graes in Azelo, Ambt-Delden.

Een der oude havezaten die ook nu nog het prachtige Twentse land sieren, is Twickel. Dit goed is evenals alle anderen ook klein begonnen. Men wist Twickel uit te breiden door het opnemen van andere goederen. Zo verdwenen er in Twickel de havezaten Oldemeule, Hengelo, Dubbelinck, Backenhagen en het waarschijnlijk minst aanzienlijke in deze rij: Graes¹. Getracht is het weinige wat we van deze havezate weten, enigszins te ordenen.

Het ontstaan van Graes, is niet meer na te speuren. In de spaarzame bronnen wordt het geslacht Van Graes echter reeds vroeg vermeld. Dit staat dan in verband met de havezate Pleckenpol te Winterswijk, waarvan de vroegste vermelding terug gaat tot 1303². In 1324 vinden we in verband met dit huis voor het eerst het geslacht Van Graes vermeld. Hagens³ legt daarbij direct verband met de goederen in Azelo. Over het huis Graes wordt op dat moment echter nog niet gesproken.

In Winterswijk wonen in die tijd o.a. Godfried van Graes en zijn zoon Werner. Daarna blijkt in 1359 een zekere Sander van Graes zowel Pleckenpol als de watermolen te Azelo te bezitten. Het gaat hier niet om de nog bestaande Noordmolen nabij het huis Twickel, maar over de molen waarvan de resten in 1978 werden opgegraven op de plaats waar nu dagelijks het snelverkeer over Rijksweg 35 raast en deze weg de Azelerbeek kruist.

De mededelingen van Hagens³ kloppen niet geheel met die van Wennekink⁴, die zegt dat de heren Van Graes hier pas rond 1500 enkele bezittingen en tienden van de familie Ten Hulscher verkregen. Daarbij geeft Wennekink aan dat het huis tot dan toe met vrij grote zekerheid aan de familie Ten Hulscher toebehoorde. Dit lijkt niet onmogelijk want Hagens vermeldt de belening aan Herman van Hulscher in 1457 van de watermolen van Azelo welke

voordien in 1435 samen met de Hof te Azelo aan een ander in leen was uitgegeven. Hagens zegt overigens dat er een vrij groot tijdshiaat bestaat m.b.t. de bekende geschiedenis van het geslacht Van Graes.

Pastoor Meijer⁵ vermeldt in 1369 Evert van Graes en zijn zoon Johan in 1402. Voorts tekent hij aan dat Evert van 1381 tot 1383 tot de borchmannen van Goor wordt gerekend. Leden van het geslacht Van Graes woonden dus zeker voor 1500 reeds in oost Nederland.

Vervolgens wordt er in 1420 opnieuw een Johan van Graes genoemd, deze was pastoor te Borne⁶ en afkomstig van het huis (Graes) in Delden. Als deze toevoeging "uit het huis Graes onder Delden" juist is, bestond het huis Graes als zodanig dus reeds rond 1420. Of Johan een zoon van Evert was is niet duidelijk. Deze Johan was weldoener van het klooster van Almelo. Tevens wordt in dezelfde tijd Arnoldus van Graes genoemd die rector was in Almelo. Het veronderstellen van een familierelatie tussen Johan en Arnoldus ligt dus voor de hand, doch is niet bewezen.

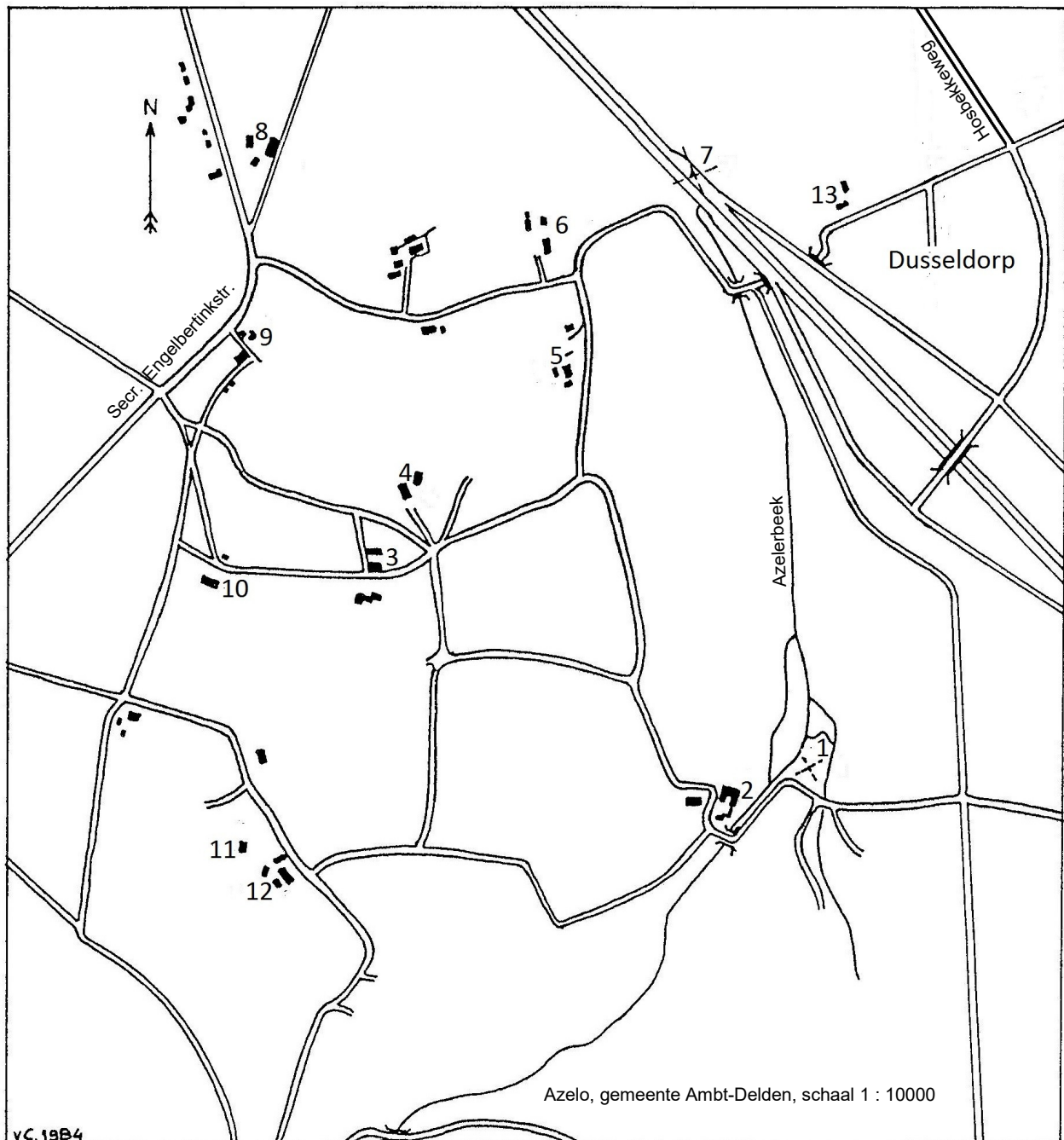
Ter Kuile⁷ vermeldt bij zijn beschrijving van havezate Graes in 1457 Evert van Graes die beleend wordt met "het goed te Randing e.a.". Dit is een erve dat reeds in 1385 in Buren onder Delden wordt genoemd⁸. Evert is waarschijnlijk de man die voorkomt in de lijst van kasteleins van het bisschoppelijk kasteel De Waardenborg te Holten⁹. Hij was in functie van 1467 tot 1471. Na de dood van Evert gaat Randing op 15 augustus 1472 over op zijn zoon Johan^{10,11}. Johan wordt volgens Ter Kuile nog in 1492 in een procedure genoemd waarin hij aan zijn vrouw Femme de Witte, 25 oude schilden maakt, als lijftucht uit het halve goed te Randing en te Wijvekate¹². Wijvekate was een erve in Wiene en werd reeds in 1385 genoemd. Hier komen we echter in de problemen omdat Hagens¹³ en Van Doorinck¹⁴ vermelden dat in 1491 Rutger van Graes, die gehuwd was met Wilhelmine van Asbeck, op de Pleckenpol woonde. Bovendien blijkt volgens Wennekink¹⁵ Graes in 1475 aan Rutger toe te behoren. De Deldense goederen waren blijkbaar reeds in het bezit van Rutger hoewel deze er niet woonde. Hagens noemt Rutger opnieuw in 1507 in verband met

Resten van de oude molenkolk die tevoorschijn kwamen tijdens de aanleg van de A35/A1

de belening van de watermolen bij de Hof te Azelo door bisschop Frederik vast Baden¹⁶⁾. Het is onzeker of de havezate Graes ook de Hof te Azelo omvatte. Een feit is echter dat de Hof in 1435 samen met de watermolen in leen werd uitgegeven³⁾. Bovendien was het bezit van een watermolen voor menige havezate een gebruikelijke toestand.

We moeten uit het bovenstaande opmaken dat de mededelingen van Ter Kuile deels onjuist lijken, zeker als hij zegt dat de Deldense tak van Van Graes reeds in 1498 uitgestorven zou zijn¹⁷⁾. Gevers¹⁸⁾ noemt nog een Johan van Graes en zijn zuster Catharina in 1469, als bezitters van enige erven onder Hardenberg, waaronder de latere havezate Collen-

1. Huisplaats vml. Havezate Graes	8. Muzebeld
2. Graes, erve	9. Imker
3. Meier, in 1771 afgesplitst uit de hof te Azelo	10. Pellerij
4. Have, oorspr. De Hof te Azelo	11. "Meestershuis", bouwhuisrest havezate Dubbelinck
5. Wilmink	12. Dubbelink, erve
6. Peper	13. De Lette (afgebrand)
7. Vermoedelijk plaats van de vml. Watermolen	

doorn. Mogelijk gaat het hier om Johan de zoon van Evert die in 1472 het goed Randing erf⁷⁸⁾.

We vervolgen eerder genoemde Rutger en zien dat zijn zoon Joost omstreeks 1520 trouwt met Agnes van Middachten¹⁹⁾. Rond 1536 wordt Joost, evenals zijn vader voordien, Heer van Pleckenpol genoemd. Verder gaande met het geslacht Van Graes zien we in 1536 ook nog een Evert. Deze maakt aanspraken op enige leengoederen van een overleden juffer Agnes van Dornyck, maar het is onduidelijk of, en eigenlijk niet te verwachten dat dit op Graes in Delden slaat zoals men wel uit de tekst van Ter Kuile²⁰⁾ zou kunnen opmaken. Bij een boedelscheiding in 1560 blijkt de zoon van eerder vermelde Joost van Graes, Rutger, een aanzienlijk aantal zusters te hebben²¹⁾. Ze worden vermeld als de juffers Anna, Wilhelma, Jutte, Guert, Thonis en Elisabeth. Genoemde Joost had ook nog een dochter Antonia, zoals verder in dit verhaal zal blijken.

In 1602 huwt Rutger, Johanna van Boetzelaar. Reeds in 1608 overlijdt hij echter en Johanna hertrouwt nog hetzelfde jaar met Sondach van Munster, Heer van Crechting bij Bocholt.

Vervolgens wordt in 1610 Rutgers zuster Antonia beleend met de molen te Azelo¹⁶⁾. Dit wordt zonder succes door Van Munster betwist. Het Huis Graes bestaat op dat moment aanwijsbaar een kleine 200 jaar maar is mogelijk ouder. Het is gelegen op de

Resten van de landweer richting de voormalige havezate 't Graes.

oostelijke oever van de Azelerbeek, even ten noorden van de tegenwoordige boerderij en nog juist binnen de marke Azelo tegen de gemeentegrens van Borne.

Wennekink²²⁾ noemt nog de functie van het huis Graes als steunpunt in de landweren op de grens van de marken Zenderen en Azelo. Hij vermeldt bovendien de nu verdwenen weg die vanaf het huis langs de noordzijde van de tegenwoordige boerderij Graes, naar de Hof te Azelo voerde.

We gaan verder met het geslacht Van Graes en schrijven 27 augustus 1610. Op dat moment eindigt de periode Van Graes, want Christine van Keppel wordt met de goederen beleend²³⁾. Zij volgt hiermee Antonia van Graes op, waarmee dit geslacht voorgoed uit de geschiedenis van de havezate en uit de omgeving van Azelo verdwijnt.

Op 7 juli 1614 komt het goed aan Johan van Raesfelt toe, waarmee het lot van het huis is bezegeld. Immers, Twickel, heeft slechts belang bij uitbreiding van gebied en rechten, Zo lag nog in 1843 het recht van markerichter van de buurtschap Azelo op de havezate²⁴⁾. Dit recht ging met de nieuwe eigenaar mee maar het gebouw was daarbij van ondergeschikte betekenis. Het gebied van Graes was toen ruim 10 ha groot^{24) 25)}.

Of de overgang van Graes naar Twickel mogelijkwijze eerder heeft plaatsgevonden valt te betwijfelen, hoewel Goosen van Raesfelt al in 1575 Freiherr von Graes wordt genoemd²⁶⁾. Waarschijnlijk slaat dit echter niet op Graes in Azelo.

Volgens Ter Kuile²⁷⁾ bestond het geslacht Van Graes nog in 1911 in Duitsland waar zij o.a. woonden op Haus Loburg en op Diepenbrock. Uit gegevens afkomstig van Haus Diepenbrock blijkt, dat het geslacht Von Graes daar reeds in 1752 wordt aangetroffen. Ook heden wordt het huis nog door een Von Graes bewoond n.l., door Wilhelm Freiherr von Graes.

Na het opnemen van de goederen van Graes in het Twickelbezit vernemen we niets meer van het huis. Wel wordt in de 'Instructie van Twickel' van 1760²⁸⁾ in artikel 28 bij het visserijrecht nog gezegd: "Behalve het recht tot beneden 'd oude havezathe Graes in de Azeler Mark....." Blijkbaar bestonden de visserijrechten van Graes nog wel, hoewel het huis reeds was verdwenen. Thans is nog slechts de huisplaats van weleer aanwijsbaar en geen spoor wijst meer op vroegere bewoning van het terrein.

De voormalige huisplaats is dan ook niet de plaats van de tegenwoordige boerderij Graes. Blijkens mededelingen van Wennekink²⁹⁾ bestond deze boerderij al in 1475.

Boerderij Graes

Voor zover bekend zijn er geen afbeeldingen van het huis Graes en tasten we volledig in het duister over haar grootte en uiterlijk. Opgravingen zouden misschien enig licht in deze zaak kunnen brengen, hoewel de kans op succes niet erg hoog ingeschat moet worden. Immers, er zal van de oude funderingen wel niet zoveel meer over zijn gezien het hergebruik van dure grondstoffen welke in deze arme, door oorlog en roof zo geteisterde streek gewoonlijk werd: toegepast. Nog bruikbare bouwmaterialen verdwenen maar al te vaak in nieuw te bouwen of te restaureren erven.

Gezien het geringe aantal vermeldingen en de weinige goederen die onder het huis Graes hoorde^{30) 31)}³²⁾ moeten we concluderen dat naar rol in de geschiedenis van Overijssel en ook voor Azelo van geringe betekenis zal zijn geweest.

Literatuur

- A.J. van der Aa. Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden.
- Jacobus Noorduyn, Gorinchem 1345.
- Markeboek van Zenderen en Bornebroek 1595 – 1868.

Noten

1. Van der Wyck, pag. 510 en 514. De volgorde van vermelding is tevens de volgorde van belangrijkheid der in het Twickelbezit opgenomen goederen.
2. Reg. Leenactenb., Kwartier van Zutphen, No 171a.
3. Hagens, pag. 244 en 354, spreekt slechts van het geslacht Van Graes in verband met de watermolen te Azelo.
4. Wennekink, Bornse Courant. Uit de tekst van Wennekink kan men afleiden dat er pas rond 1500 sprake kan zijn van een havezate Graes. Het huis zou echter ouder kunnen zijn.
5. Pastoor Meyer, pag. AR 39. Het Borgmanschap was een instelling uit de tijd dat Goor nog een Graafschap was. De Borgman bezat oorspronkelijk zijn borgleen binnen de stad Goor en had deze verkregen van de bisschop voor aan hem bewezen trouw en/of diensten.

6. Geerdink, pag. 351, zegt: Johan van Graes uit het huis Graes onder Delden, was wel-doener van het klooster te Almelo omtrent 1430. Rij corrigeert zich op pag. 467 door 1420 op te geven.
- Röring, pag. 19, noemt eveneens een pastoor Van Graes doch geeft hem de naam Jan. Hier zal echter bijna zeker wel dezelfde persoon zijn bedoeld.
7. Ter Kuile, pag. 104.
8. Hekket, pag. 123. Rannink, ene bij Delden, in 1535 Randing.
9. Janssen c.se., pag. 55.
10. Ter Kuile, pag. 104.
11. Stroink, pag. 153.
12. Hekket, pag. 178. Wijvekate erve in Wiene gem. Ambt-Delden.
13. Hagens pag. 244
14. P.N. van Doorninck, Archief Middachten, deel 1, No 104,
15. Wennekink, Zwanenhof, pag. 15.
16. Hagens, pag. 354.
17. Ter Kuile, pag. 104.
18. Gevers, pag. 125.
19. Hagens, pag. 244.
20. Ter Kuile, pag. 104.
21. Hagens, pag. 244.
22. Wennekink, Bornse Courant.
23. Hagens, pag. 354.
24. Van der Aa, deel IV, pag. 753.
25. Woolderink, Jaarboek, pag. 35.
26. Van der Wyck, pag. 515.
27. Ter Kuile, pag. 104.
28. Van der Wyck, pag. 515,
29. Wennekink, Zwanenhof, pag. 15.
30. Markeboek, pag. 52. Een vermelding onder borg Johan Beernink luidt hieruit Graes een paar hoenders. Woolderink, De Hof te Borne, vermeldt dat Beernink rond 1650 (oudste vermelding Beernink 1355) inderdaad jaarlijks een pacht van o. a. 2 hoenders schuldig is, doch aan de Hof te Borne. Omdat de Hof in pandschap is geweest bij de Heren van Twickel en omdat Graes in 1614 in het Twickelbezit werd opgenomen, is het heel goed mogelijk dat het recht van 2 hoenders in die tijd op de Hof te Borne is overgegaan.
31. Slicher van Bath, deel II, pag. 202. Beerthuis, erve te Zenderen, oudste varmelding 1471.
32. Woolderink, Hof te Borne. De Weele, erve in Borne, ... gift jaerlix toe tinse een Gosselaer aan Graeshuys toe Aeseloe.
33. Markeboek, pag. 41. Het Markeboek noemt Johan van Graes (1601) in verband met een aanklacht tegen hem betreffende onrechtmatig plaggesteken. Gezien deze aanklacht mogen we aannemen dat we waarschijnlijk niet met een edelman te doen hebben.

Noot van de redactie

In de nagelaten archieven van Frits van Capelleveen ontdekte Martin Thiehatten bijgaand artikel over de verdwenen havezate Graes. Dit artikel is nog nooit in ons blad verschenen, wat waarschijnlijk wel de bedoeling is geweest, getuige de vele bijdragen van onze eerste redacteur die in ons blad verschenen. Het zou zonde zijn om dit na te laten. Met toestemming van de echtgenote van Frits kunnen we in deze uitgave het verhaal alsnog postuum plaatsen.

Uit het leven van Gerard Wensink (1906 - 1987). Deel 3

Gerard Wensink (schrijver kroniek) en Leo Leurink (inleiding, noten en fotobijschriften)

Aan het slot van deel 2 lezen we dat Gerard Wensink, door het vroege overlijden van zijn moeder, op zevenjarige leeftijd moest worden opgenomen in een pleeggezin. Deze aflevering gaat o.a. over Gerard zijn pleegouders Schoemaker, verwant aan de bekende Bornse heelmester J. B. Schoemaker. De familie Jan Schoemaker dreef aan de Brinkstraat in Borne een exportslagerij en een kruideniers- annex manufacturenzaak. Gerard Wensink verbleef daar tijdens zijn schooljaren van begin 1914 tot 1923.

Bij mijn pleegouders Schoemaker

Het was voor mij, als 7-jarige, zo direct na het overlijden van mijn moeder een bijna niet te beschrijven ervaring opgenomen te worden in een middenstandsgezin. Het was net of je uit je nest was gevallen. Ik miste vooral mijn moeder heel erg. Doch zij (het gezin Schoemaker) waren echter bijzonder goed voor mij. Ze vertelden mij over mijn grootvader dat hij zo'n flinke sterke man was geweest en die tot op hoge leeftijd nooit iets te veel was geweest. Ik moest maar goed eten, dan zou ik ook wel zo sterk worden als hij. Doch dat was het hem juist; ik was een slechte eter. Vooral gekookt spek kon ik niet door mijn keel krijgen. Vaak onder bedreigingen (goed bedoeld overigens) slikte ik het door. Onderweg naar school ging het er echter allemaal weer uit. Ik lust nu, zo oud als ik ben, nog geen gekookt spek; wel koud op de boterham.

Zoals gezegd, werden er in de oorlogsjaren, tussen 1914 en 1918 in de exportslagerij van mijn pleegvader, Jan Schoemaker, naast runderen ook veel varkens geslacht. Alles bestemd voor distributie en het werd allemaal opgeslagen in de grote met ijs gekoelde kelder onder het winkelhuis. Voor controle, ook op het slachthuis, zorgde een door de regering aangestelde ambtenaar, die ook bij mijn pleegouders gehuisvest was. Dus dag en nacht controle! Er

was dus niet veel te 'versieren'. Alleen een klein gedeelte van de poten, oren en staarten van de varkens mochten ze voor zich zelf gebruiken. Het meeste ervan gaf de familie Schoemaker weg aan gezinnen die het moeilijk hadden. Soms gebeurde het dat er een ham uit de kelder kwam die bezoek had gehad van een bromvlieg en dus niet vrij was van maden. Die mochten ze ook zelf houden; weggoeien was er niet bij en die werd dan ook gekookt voor broodbeleg. Het hele gezin at er van mee. Soms kreeg je dan ook een plakje ham op je brood waarin een paar dooie maden zaten. Die tipte je er gewoon uit met de punt van je mes en deponeerde die op de rand van je bord. De ham smaakte er niet minder om. Mijn pleegvader zei dan: "Dat ko'j röstig op ett'n, vieze vearkens wodt nich vet; wat kokt is door goa'j nich dood an".

Voor het slachthuis, dat een eind terug stond, stond vroeger een grote veeschuur die voor tijdelijke stalling van het slachtvee diende en voor de varkens die het bedrijf zelf mestte. Verder huisvestte het een paard en een koets waarmee mijn pleegouders, vooral 's zondags, vaak uit rijden gingen. De rit ging dan meestal naar een van hun boerenwinkelklanten in Hertme of Saasveld en ook wel eens naar de prachtige "Hemelhorst", al vele generaties eigendom van de familie Schoemaker. Meestal mocht ik ook mee. Als dat niet het geval was paste ik op het huis.

Het briefhoofd van de exportslagerij, de fa. Schoemaker te Borne in 1919. De weergave van de bedrijfsgebouwen, enz. is nogal pompeus weergegeven.

Zo ook die zondagmiddag; ik had zitten lezen, doch dat verveelde me al gauw. Ik liep de tuin in, plukte een paar koolbladeren voor mijn konijnen in de veeschuur. Toen ik daar binnenkwam hoorde ik een vreemd geritsel in een van de varkenshokken. Ik ging kijken en schrok me bijna een ongeluk, want van de zes wel 400 pond zware dieren lag er blijkbaar een op sterven. Het dier reutelde zwaar en had de kop helemaal blauw. Hoewel ik 10 jaar oud was, begreep ik toch wel dat het dier dood zou gaan en dat het, wanneer het bloed er niet eerst af was, ongeschikt zou zijn voor consumptie. Ik zag het

mes liggen dat Simon Snasser gebruikte om bieten te snijden en liep ermee naar het hok. Joeg eerst de andere kolossen de deel op en sneed toen het stervende dier de keel door. Het bloed gulpte over de vloer en toen raakte ik in paniek, mede omdat de andere varkens de hele deel op z'n kop zetten en ..... had ik dat dier wel mogen doden?? In angst en beven wachtte ik de terugkomst van mijn pleegouders af.

Toen ze weer thuis waren - het paard was nog niet uitgespannen – was het eerste dat Schoemaker vroeg: “En hoo is 't goan jong, is d'r nog volk wes?” Ik zei een beetje angstig: “Nee, mer ik heb 'n vearken doodstökken” “Wat zeg ie non”, vroeg mijn pleegvader. 'n Vearken doodstökken?” Loat mij dat mer is zeen”. Wij naar de schuur en toen hij alles overzag pakte hij me bij de schouder en zei: “Ik geleuw toch nog wa daj net zonne keerl wodt as oew grootvader. En non trek wiej eers oale klere an”, ging hij verder; “dan span wiej het peerd oet en slept met het peerd het dooie vearken de slachteriej in; wiej stekt 'n fenuuspot an en as 't water dan kocht, dan moj mij helpen. Dan maakt wiej 't vearken helemoal kloare”.

Zo gezegd, zo gedaan. Met kokend water werd de huid van het dier losgeweekt. Ik mocht helpen met een krabber om de huidharen eraf te halen. Toen er geen haartje meer op zat werd het dier opgetakeld. Daarna mocht ik toekijken hoe mijn pleegvader het dier openmaakte, de ingewanden eruit haalde en alles schoonspoelde. Het karwei was klaar. Wat was ik trots dat ik had mogen helpen.

Nog wat meer over de tijd bij mijn pleegouders

Zoals gezegd werd ik opgenomen in het gezin van Jan Schoemaker, manufacturier en kruidenier in de Jurrienstraat (nu Brinkstraat). Samen met zijn broer Hendrik dreef hij ook nog een exportslachterij in dezelfde straat¹⁾. Tijdens de eerste wereldoorlog werd hier de “beroemde” eenheidsworst²⁾ gemaakt. Hun beide zusters beheerden een tabakskerverij, “Het Zwaantje” genaamd. Het woonhuis van de beide dames stond aan de Grotestraat tegenover “Villa Elizabeth”, het latere gemeentehuis. In hun achtertuin, die doorliep tot het pleintje voor de ingang van de Herv. Kerk (Oude Kerkstraat), stond hun kerverij³⁾.

Van de familie Schoemaker kreeg ik een bijzonder goede, nogal Spartaanse opvoeding: Nooit bang zijn en altijd eerlijk blijven. Zij stelden altijd mijn grootvader tot voorbeeld, welke meer dan veertig jaar bij hen in dienst was. Mijn pleegouders hadden twee dochters, Bertha en Truus. Bertha trouwde met Ru Stoop en Truus met dokter Eshuis, huisarts in Glanerbrug, later in Tubbergen.

Ik bezocht tot mijn ruim 12de jaar de Openbare Lagere School aan de Pietmankolkstraat, nabij de oude Hervormde Kerk. Daarna mocht ik naar de RK

Links op de foto ziet u de manufacturen- annex kruidenierszaak van Schoemaker. (Dit hoge pand, aan de Brinkstraat, is er anno 2017 nog altijd en is in gebruik als woonhuis). De foto dateert uit de jaren tussen 1917 en 1927.

Rechts op de foto ziet u de oude veeschuur, die in 1927 werd afgebroken. Gerard(je) Wensink zou best wel eens een van de kinderen kunnen zijn op de voorgrond?

Mulo aan de Steijnstraat in Hengelo. We gingen daar lopend naar toe met o.a. Antoon Leuverink en Gerard van Harten. We liepen ook samen met de jongens van de neutrale Mulo aldaar, zoals de zoons van Hennie Hulshof (“de Grutter”). Ik kon wel aardig meekomen op school, doch in het laatste jaar, het examenjaar, werd ik ziek. Ik had steeds hoofdpijn en moest, op aanraden van de oude dokter Stomps, de studie een jaar onderbreken. Ik vond het zelf jammer, want ik ging graag naar school. Mijn pleegouders speet het ook, doch een heel jaar thuis blijven was ook niet niks en daarom vonden ze het beter dat ik een goed vak leerde en zo kwam ik in de meubelmakerij terecht en tevens weer in mijn ouderlijk huis. Dat was volgens een vroegere afspraak met mijn vader, die mij na mijn schooljaren weer thuis wilde hebben. Mijn pleegouders zijn reeds lang overleden, doch ik ben hen nog altijd dankbaar voor de opvoeding die zij mij gaven en die ook van grote invloed is geweest op mijn verdere leven. Het waren fijne, eerlijke en rechtschapen mensen.

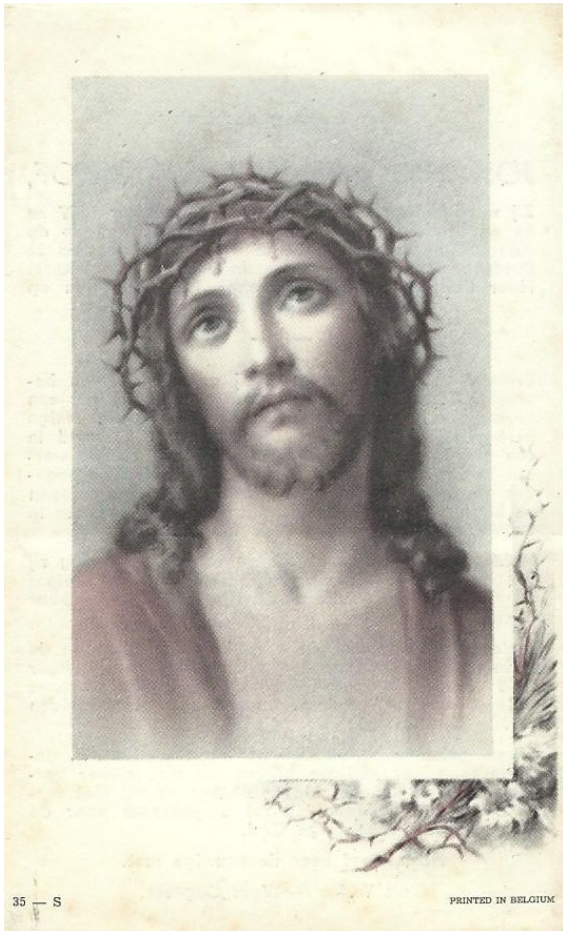
Noten

1. Restanten (aan de Marktstraat) van de exportslagerij, waarin Bons & Evers in 1949 zijn bedrijf begon, zijn anno 2017 nog aanwezig. Na B. & E. beleefde daar de jongerensoos 't Grutje haar hoogtijdagen.
2. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd er in Nederland een eenheidsworst gemaakt. Voedsel werd steeds schaarser en de regering besloot op een gegeven moment dat slaggers niet meer allerlei soorten vlees mochten verkopen. In plaats daarvan moesten ze al dat vlees door de gehaktmolen draaien. Op die manier kreeg iedereen hetzelfde.
3. In het gebouw van de vroegere kerverij had na de Tweede Wereldoorlog tot aan de zestiger jaren bakker Tijhuis zijn bakkerij.

Een geschenk uit de hemel

Ton Boswerger

Dat feestje op het Historisch Informatie Punt hebben we inmiddels al met z'n allen gevierd. Samen, onder het genot van een kopje koffie met een extra gebakje. Welk feestje dan? Dat van die bidprentjes deze keer.

Beste lezer, eerlijk gezegd kwam dit geschenk niet echt uit de hemel. Maar zo voelde het eigenlijk wel. Allereerst een blikken sigarendoosje (Ritmeester) met bidprentjes van ons nieuwe heemkundelid Herman ten Heggeler, kort daarop gevolgd door een schenking van het Bornese Taxibedrijf Konink aan de Oonksweg. En wat voor een schenking!

Drie volle schoendozen met duizend, twee duizend of nog meer bidprentjes, met dank aan onze penningmeester Frank Mars. Ongetwijfeld allemaal bidprentjes met een heel hoog Borne-gehalte en een geweldige aanvulling op de ruim 4.600 bidprentjes die we op het HIP tot nu toe konden verzamelen. En ze worden goed bekeken! Nog onlangs (deze tekst werd in de tweede helft van augustus opgemaakt) mochten we Mw. M. Nijhuis uit Almelo verwelkomen die we heel blij konden maken met een kopie van het bidprentje van haar opa van moeder's kant: W.H. Boerhof en J.M. Olde Olthof. Zij

schreef ons letterlijk: "Het bidprentje van mijn opa was het meest bijzonder!"

Nu bestond onze collectie, zoals al aangegeven, in augustus al uit ruim 4.600 bidprentjes en met deze megaschenking zouden we toch misschien wel de 5.000 stuks kunnen halen. Eerst maar eens de dubbel er uit halen. En dan opnieuw stuk voor stuk bekijken of we de overgebleven plaatjes misschien al hebben. Zo ja, dan gaan die bij gelegenheid naar Almelo waar onze geweldige leverancier Henk dan weer blij mee is en er vervolgens weer voor zorgt dat ze een andere bestemming krijgen. Want weggoien komt uiteraard nooit bij ons op! Bij het uitkomen van deze *Boorn & Boerschop* hopen wij dat alle in augustus ontvangen nieuwe bidprentjes een plaatsje hebben gekregen in één van onze prachti-

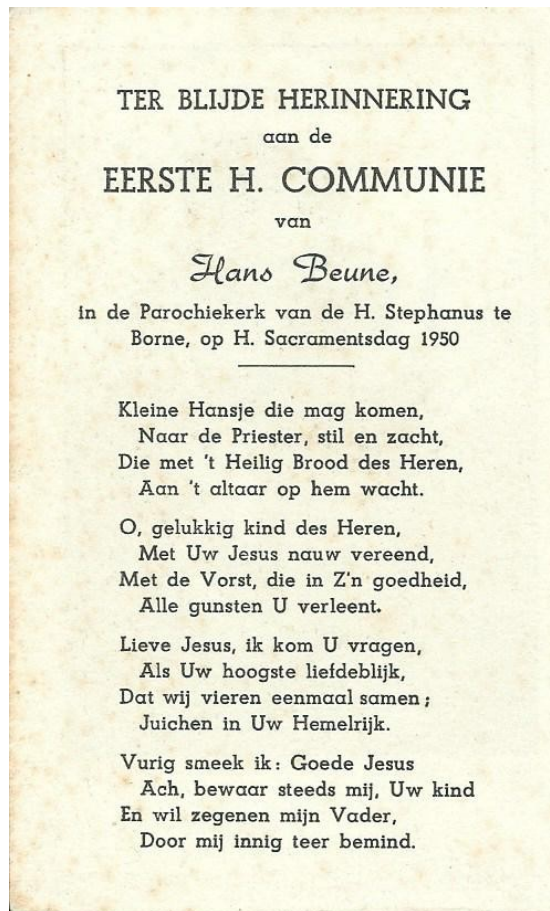
ge paarse ordners zodat ze via het excelbestand door ieder, die dat graag wil, te raadplegen zijn op dinsdag- en woensdagmorgen tussen 10 en 12 uur. En beneden in de bibliotheek kun je daar natuurlijk altijd voor weinig geld een kopietje van maken.

Bidprentjes als plaatje, als bron voor ontbrekende gegevens, als aankleding van een familiegeschiedenis of als verzamelobject: we zijn nu - en vandaar dat feestje waar we verder geen ruchtbaarheid aan hebben gegeven - de **5.000** bidprentjes gepasseerd!

En jij hebt ook nog bidprentjes die je goed wilt laten verzorgen op het Historisch Informatie Punt in Borne, kortweg HIP genoemd?! Je bent met deze schenking nog steeds van

harte bij ons welkom. En zonder bidprentjes?! Kom dan toch ook maar. Gaan we gezellig koffie drinken en over Borne, Hertme of Zenderen praten: het onderwerp mag je zelf bepalen.

Even een zijsprongetje. Bij een nieuwe zending zit soms ook wel eens z.g. "bijvangst". Plaatjes over een paus, een bekende geestelijke, een opgave rondom Allerzielen van de kerk over gestorven gelo-

vigen in het afgelopen jaar, informatie over een bedevaart, een priesterwijding, een gebed voor een bepaalde doelgroep en meer van deze religieuze zaken.

Bij de beoordeling over het archiveren van een bidprentje moet er volgens onze normen sprake zijn van een relatie met Borne; bij de bijvangst stellen we deze eis niet en misschien wel daardoor is deze verzameling zo uniek en ook soms wel verrassend. Deze plaatjes bewaren we dus ook en zijn op onderwerp of naam op te zoeken en daarna te raadplegen in het bestand "kerkelijke nostalgie".

Beste lezer, we zijn er bijna. Want tot slot wil ik nog graag melding maken van onze bescheiden maar o zo leuke verzameling "devotieplaatjes". Plaatjes zonder tekst die je van de zuster, non, broeder, pater, aalmoezenier, kapelaan, pastoor, lerares of leraar kreeg

als je op school goed je best had gedaan of een meer dan gemiddelde prestatie had geleverd. Deze laatste afbeeldingen verdienen het zeker om zo maar eens bekeken te worden.

Ter illustratie zijn op deze en de vorige pagina wat mooie plaatjes afgedrukt uit de verzamelingen.

Tot slot: deze verzamelingen zijn echt niet alleen interessant voor alleen maar katholieke leden van de Heemkundevereniging Borne!

BUSSCHERS OPTIEK
Optometrist OVN Contactlensspecialist
voor horen en zien

Nijstad 1 Borne • T. 074-2667477

Nog leverbare uitgaven

Heemkundevereniging Borne

Prijslijst boeken juni 2017

Boorn en Boerschop	Verenigingsperiodiek van Heemkunde Vereniging Borne jg 2017	€ 4,00
Boorn en Boerschop	Verenigingsperiodiek van Heemkunde Vereniging Borne oudere jaargangen	€ 2,50
Rond Horst en Hof te Borghende		€ 5,00
Borne, historie en volksverhalen	Jubileumuitgave 1987	€ 4,00
Grepen uit de historie van Borne Deel 2	met zaakregister 1987 Ria van Harten-Fransen	€ 4,00
Landweren, Borgen en Postwegen	Ria van Harten-Fransen 1990	€ 4,00
Grenstwisten rond de gemeente Borne	Ria van Harten-Fransen 1991	€ 4,00
Veertig jaar later	Jubileumuitgave 1987 2002	€ 4,00
Kadastrale atlas 1832 Borne/Weerselo	Met kaartenmap 2005 H.C.O. Zwolle	€ 5,00
De Hof te Borne	800 jaar geschiedenis van Borne 2006 H. Woolderik	€ 5,00
Van Nazareth tot Nazareth	Religieus erfgoed in Borne 2009 Jaap Grootenboer	€ 5,00
Van Borghende tot Borne	Een overzicht van de Bornse geschiedenis 2009 Martin Thiehatten	€ 5,00
Gerard Potkamp	Een Twentse priester apostolisch vicaris tegen wil en dank 2011 Hans Gloerich	€ 5,00
Borne bij de tijd	27 verhalen over het verleden van Borne 2012 Hans Gloerich	€ 5,00
De Melbuul'n van Nazareth	Bijnamen in en om Borne 2012 Leo Leurink	€ 5,00
Borne uit de tijd gekenschetst	Potloodtekeningen van Oud Borne en oud Boornsen 2014 Hans Leuwerink	€ 10,00
Kiektoch 's	Beeldkroniek over de gemeente 1988 GP ter Braak en H Noordhuis	gratis

kleur in beeld

Passie voor vakmanschap...

hassinkdrukkers.nl

HdH
HASSINK DRUKKERS HAAKSBERGEN

Handelsstraat 1 | Postbus 177 | 7480 AD Haaksbergen | t [053] 572 17 77 | f [053] 572 62 75 |